

1. HARONOVA DOBRA. ANTIČKI MOTIVI U TANATIČKOM REPERTOARU VLADANA DESNICE

Bruna Kuntić-Makvić

UDK: 821.163.42Desnica, V.:821.124

Izvorni znanstveni članak

Sažetak: Klasična izobrazba, široka kultura i vlastiti izbor Vladana Desnice učinili su vrlo brojnim raznovrsne referencije na antiku i na antičko nasljeđe u njegovim djelima. Korijeni njegova zanimanja za antiku sežu u djetinjstvo, u krug obiteljskih prijatelja i u školu. Značajki se koristi terminima koji su potekli iz vokabulara klasičnih jezika te izvornim grčkim i latinskim riječima, izrazima i izrekama. Poziva se na antičku civilizaciju, kulturu i umjetnost, osobito na grčku književnost i mitologiju. Spominje konkretne domaće i svjetske spomenike. Takav aparat iziskuje veliku brižnost i odgovornost urednika i izdavača. Zaoкупljen promišljanjima o životu i smrti, Desnica uvodi i antičke motive iz te sfere. Može to biti etimologija riječi (atanatik), značenje pojma (*simulacrum*), kameni nadgrobni spomenik (žara, nadgrobni natpis), strahotni lik iz podzemnog svijeta (Haron, Himera), pothvat u podzemlju epskoga junaka ili smrt dramskoga (Odisej, Eneja, Agamemnon, Antigona, Edip), spoj spomenika i epske predaje (Memnon), pa i filozofska misao o odnosu života i smrti (Prometejeve riječi u Eshilovoj drami). Najupečatljivijim smatramo lik Harona, lađara mrtvih, koji je sazdan prema Vergilijevoj *Eneidi* i Danteovu *Paklu*. Stoga sve antičke motive iz tanatičkog repertoara Vladana Desnice nazivamo Haronovim dobrima. Pripada im konstitutivan udio u njegovu promišljanju i pisanju o smislu i prestanku života.

Ključne riječi: Vladan Desnica, klasična gimnazija, antika, Homer, Eshil, Sofoklo, Prometej, Plutarh

---

Mnogi su primijetili i zabilježili da se klasična izobrazba i poznavanje antike jasno pro- niču u stvaralaštvu Vladana Desnice.¹ Njegova pripadnost sredozemnom krugu ned- vojbenja je,² a Sredozemlje podrazumijeva grčku i rimsku antiku. Povezanost Vladana

¹ Usp. Stanko KORAC, „Predgovor“, u: Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pjesme. Ljestve Jakovljeve* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. I), Zagreb 1974., 10 i 28–29; usp. i bilj. 152; Ivanka BEŠEVIĆ, „Između muzike i literature. Razgovor s književnikom Vladanom Desnicom“, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 81; Vladimir RIMONDO, *Oblici i slova*, Split 1979., 135–136 i 211; Vlatko PAVLETIĆ, „Svako djelo vrijedi tačno onoliko koliko poetskog sadrži u sebi“, u: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 58; v. bilj. 51.

² Sam se o tome očitovao nekoliko puta. Usp. V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 103, 121, 123, 125 i 131. I drugi su to znali lijepo formulirati. Usp. npr. I. BEŠEVIĆ, „Između muzike i literature“, 81; Zlatan JUKIĆ, „Puno ...

Desnice s antičkom baštinom nije potekla samo iz dalmatinskog zavičaja, iz školskih klupa i s pravnih studija, koji su podržavali njegovo znanje latinskog jezika, a njega su zadržavali u sferi rimske civilizacije. Baveći se cijeloga života umjetnošću riječi u različitim njezinim oblicima i iz različitih aspekata, koristio se baštinom klasičnih jezika, antičke književnosti i misli. Predznanje ga je osposobilo da to suvereno čini, kako u stručnome diskursu (pišući, npr. o povijesti i teoriji umjetnosti, posebno književnosti) tako i u fikcionalnom stvaralaštvu. Brojne referencije u svim vrstama njegovih tekstova pokazuju da je kao zreli stvaralac po slobodnom izboru rabio, proširivao i dograđivao iz antičke baštine ono za što je u djetinjstvu i mladosti bio doznao kao učenik.

Međutim, u njegovu životopisu ima i podataka koji bi mogli voditi drukčijim zaključcima – a naoko bi ih mogla potkrijepiti i neka mjesta iz vlastitih djela. Uspoređujući pak više izdanja raznih vrsta njegovih tekstova, utvrdila sam da se antičke sastavnice previđaju, zanemaruju, iskrivljuju, čak i uništavaju, te su općenito slabije vidljive današnjem čitateljstvu.³

Dušan Marinković uključio je u životopis Vladana Desnice podatke o njegovu školovanju.⁴ Raspolagao je i ocjenama iz tadašnjih nižih gimnazijskih razreda koje je polazio u Zadru, a u trećem i četvrtom razredu (današnjem sedmom i osmom osnovne škole) među Desničinih „ocjenama iz grčkog i latinskog jezika ... dominiraju trojke“.⁵ Marinković to smatra pokazateljem njegova otpora „formalnom, nepametnom učenju“.

Iluzija je da je učenje klasičnih jezika ikada bilo nepametno, pa i otkad su latinski i grčki, svaki u svoje vrijeme, prestali biti svjetskim jezicima diplomacije i znanosti. Nastava oba jezika osposobljava učenika da točno prepoznaje dijelove sustava, da ih logički povezuje, ispravno razumije, da valjano formulira dobiveni rezultat i da ga umije priopćiti. To su izrazito „pametne“ sposobnosti. Kad se traži da učenik pamti riječi, gramatičke paradigme i pravila, potiče ga se da usvoji oruđa koja će samostalno primjenjivati. Tko iskoristi mogućnosti toga programa, itekako će razviti svoje intelektualne sposobnosti. Možda će se, pogotovo u mlađoj dobi, na formalnoj razini mučiti usvajajući gradivo iz kategorije oruđa, pa i zapeti.⁶ Međutim, svaki jezik otvara put do civilizacije koja se njime koristi(la). Klasični latinski i grčki jezik omogućuju izravan pristup antičkoj baštini, mediteranskoj stečevini u temeljima zapadnoga svijeta. Njezine sastavnice tisućljećima ne gube privlačnost, a to može pretegnuti. Desnica je kao zrelo polemičar izričito spomenuo što je dječak mogao ponijeti iz škole kao rezultat čitanja, na primjer, Sofoklovih djela.⁷ Vladimir Rismondo, Desničini

puno sunca ... Razgovor s umjetnikom Vladanom Desnicom“, u: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 89; V. RISMONDO, *Oblici i slova*, 183 i 213; S. KORAČ, „Predgovor“, 31.

³ Stoga sam, prije nego se prihvatim *Haronovih dobara*, morala izložiti argumente za teze koje sam iznijela u uvodu.

⁴ Dušan MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice“, u: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 221–220.

⁵ Najviša ocjena bila je 10.

⁶ Takav bi doista mogao osjetiti da je učenje klasičnih jezika formalno i nepametno i ustrajati doživotno u tom uvjerenju.

⁷ „A taj dio dječakčkog srednjoškolskog elementa – budimo i dalje iskreni! – nije baš identičan s onim drugim dijelom tog elementa koji je još iz kratkih hlača i srednjoškolskih klupa ponio u sebi ljubav i nagnuće za umjetnost, pa makar to i ne bila umjetnost crno-bijelog, već, na primjer, umjetnost Sofokla, (...)“ VLADAN DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2005., 116. Sve što je u citatima Vladana Desnice i drugih autora podcrtano, istaknula je autorica. Ostali načini isticanja potječu iz izdanja kojima se koristila. Kad Vladan Desnica „s početkom profesionalne pravničke karijere otpočinje intenzivno proučavanje opusa renomiranih autora evropske književnosti (Eshil, Sofoklo, L. N. Tolstoj, Dostojevski, Dante,...“ itd.), kako to navodi Marinković, to posve sigurno nije početak, već produbljivanje staroga, školskog poznanstva. Usp. D. MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice“, 226.

prijatelj i zakratko suučenic u splitskoj Klasičnoj gimnaziji, posvjedočio je upravo kako je u glavama voljkih učenika izgledao prijelaz od usvajanja oruđa u nižim razredima gimnazije na izravnu percepciju antičke književnosti u višima.⁸ Razvije li se pak nekadašnji đak po vlastitom daru i životnom putu u književnika i književnog prevoditelja, mladenačka će se muka pokazati doživotnom prednošću. Tko je ima, prepoznaje ju i ne odriče je se. Reklo bi se da se upravo to dogodilo između Desničinih dječaćkih trojki iz grčkoga i latinskog jezika i njegova književnog djelovanja.

Ako je što god i zamjerao poduci dok ju je primao, sam je pokazao i višestruko posvjedočio da je bila izrazito učinkovita čak i na razini oruđa. Dva su tipična postupka klasičarskih gojenaca: iz škole ponesu zalihu latinskih riječi, izraza i izreka i rado se njima koriste (pravnici i liječnici još je i povećaju), a silno su osjetljivi na greške koje se drugima u tome omaknu. Vladan Desnica bio je itekako voljan tu vrstu nepismenosti zamjeriti i već uglednome i utjecajnom Marinu Franičeviću i Vlatku Pavletiću, mladom kritičaru „koji veoma mnogo obećava“. Lekcija koju im je očitao ostala je u nedatiranom rukopisu, a pokazuje da je savršeno pamtio latinski pravopis i gramatiku. Olako posezanje za blagom latinskog jezika, neuko ili nemarno, smatrao je sramotnim.⁹ Proturječno je što ima naznaka da pisac s takvim mjerilima nije bio siguran kako grčke i latinske riječi i izraze uklopiti u vlastiti tekst. Primjeri nasilnih i posve neispravnih kongruencija češći su u diskurzivnoj prozi (gdje je njegov nadzor nad konačnim oblikom teksta bio slabiji), ali ih ima i u beletrističkoj pro-

⁸ „I jedna tako životvorna vizija klasike, doživljena neposredno poslije prvih gramatičkih priprema i na samom pragu čistih humanističkih studija, odstranjajući tešku historijsko-filološku opremu, kojom se često našim današnjim očima tijelo klasike ukazuje zatrpano, bila je kadra da osposobi čitave generacije da neposredno i bez velikih napora osjete žive treptaje njezine neuništive puti. Zato smo već kao đaci, odvrćući glavu od učmaloga tradicionalizma, inkviniranog duhom baroka, koji se još uvijek provlačio kroz naše škole sa svim njegovim konsekvencama na moralnom i intelektualnom planu, osjećali žed za Safom i Arhilohom, za presokratskim filozofima, za Lukrecijem i Katulom, koji su svi kasnije, više ili manje, bili uvedeni u naše škole.“ V. RISONDO, *Oblici i slova*, 223.

⁹ „Uvaženi pjesnik i književni teoretičar Marin Franičević, u jednom članku u »Republici br...« piše da nešto treba / ili ne treba, svedjedno/ posmatrati »sub **spactiae** aeternitatis«. Da nikako ne valja posmatrati »sub spactiae«, to smo unaprijed znali. Marin Franičević trebao je samo dokazati da u konkretnom slučaju ne valja promatrati ni »sub **spetie** aeternitatis«. Gotovo svima kod nas mnogo se dopada »jedna marginalija«, ma da je »marginalia«, plural srednjeg roda a ne singular ženskoga, tako da postoji izvjesna razroznost kontradiktornost [sic!] između »jedne« i »marginalije«. No to se našlost već uvrijezilo. Ali jedan naš mladi kritičar, koji veoma mnogo obećava, Vlatko Pavletić, piše i »jedna lucida intervalla«, ma da je i tu ono »lucida intervalla« plural srednjeg roda, a Pavletić nije tako davno izišao iz gimnazijskih klupa da bi to smio zaboraviti. Isto tako, on ispisuje, kao naslov jednom svom napisu: »**Ave, criticus!**«, ma da mora znati da zavij uz »ave« /baš kao i kod nas/ ide vokativ, dok je »criticus« nominativ. Njega je u tom očevidno zavela fraza: »Ave, Caesar!« No u toj je osveštanoj frazi Cesar ostao nepromijenjen prosto zato što u deklinaciji kojoj on pripada vokativ glasi jednako kao i nominativ, čega se Pavletić također mogao još sjećati.“ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 203–204. Na Pavletićeve latinštinske grijehove V. Desnica se, izgleda, nije višekrat osvrtao, no u polemici s M. Franičevićem bio je povodom zlosretne *speties* spreman na još klasičarskih ujeda koji su također ostali u rukopisu: „I zato ono što Marin izriče ima gotovo snagu jednog administrativnog akta i autoritet jedne enuncijacije »sub specie aeternitatis« (ili »sub **spetiae** aeternitatis«), kao što Marin – predsjednik Društva književnika, nastavnik književnosti na jednoj visokoj školi i »stalni urednik« jedne vodeće revije – voli da piše: ko ne vjeruje, neka zaviri u časopis »Republiku«, broj .../195., strana ..., redak ... odozdo. (...) eto tako izgleda Renesansa »sub **spetiae** Marinitatis«, (...)“ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 388–389.

¹⁰ Npr. »s Petroniusom Arbitarom« (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 185), ali se na popisu autora ipak nalazi stavka »Petronije, Gaj /Arbiter!« (Dušan MARINKOVIĆ, »Abecedarij autora«, u: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 313). Zatim, »pisac se poslužio jednostavno deusom ex machina« (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 258; usp. Dušan MARINKOVIĆ, »Desničin pojmovnik«, u: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 326 s. v. »deus ex machinae«) i u nezahvalnoj ulozi »advocatus-a diabuli« (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 347; u D. MARINKOVIĆ, »Desničin pojmovnik«, 319 s. v. ipak »advocatus diaboli«). U *Proljećima Ivana Galeba*: »iz formalnog curriculum-a vitae« ili »između thymoeidés-a i epithymetikón-a«. Usp. Vladan DESNICA, *Proljeće*

zi.¹⁰ Valja uzeti u obzir da standardi nisu bili uspostavljeni dok se školovao, a i danas u tom pogledu ima žaljenja vrijedne nesigurnosti. Bez uvida u originalne rukopise i u vlastoručne ispravke tiskanih tekstova ne možemo znati koliko je griješio sam, a za što su krivi sugovornici, lektori, urednici i priređivači.¹¹

U misli svojih likova upleo je i naoko gorke opaske o klasičnoj izobrazbi. Tu su posredno ili izričito najčešće na tapeti Plutarhovi životopisi velikih povijesnih ličnosti staroga svijeta.¹² Najžešća paljba po klasičnim jezicima i antičkoj povijesti kao beskorisnima u svaki-danšnici čita se u promišljanjima Miloša, potištenoga i ogorčenoga nastavnika koji je na bunarevačkoj nižoj gimnaziji po vlastitim riječima predavao upravo klasične jezike i „povijest staroga vijeka“,¹³ a učenici su mu većinom bili iz okolnih sela.¹⁴ Dvije rečenice iz latinske vježbenice, tri gramatičke napomene i dvije povijesne referencije¹⁵ suprotstavljene su snuženosti jednoga učenika nad volom koji je na jad njegova oca i braće uginuo tako da ne smiju upotrijebiti nijedan ukusan i koristan sastojak njegova tijela. Nasuprot Demostenu nađe se atraktivni žuti bicikl mjesnoga škopitelja jer učenici ne znaju birane riječi književnoga jezika koje se rabe u prijevodima vježbeničkih rečenica.¹⁶ Prizor Cezarova ubojstva¹⁷ podsjeća učenika na sukob zbog međe kojemu je pribivao, a završio je šikljanjem krvi iz kosirom prerezana grkljana jednoga zavađenog susjeda. Tirada je, očekivano, dokončana mišlju da bi bunarevačkim učenicima trebala posve drukčija poduka, ali i referencijom na plutarhovski prizor Katona Starijega s kartaškim smokvama u rimskome senatu, kojom je bila i započela.¹⁸

Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti. Pronalazak Athanatika (Nedovršeni roman) (= Sabrana djela Vladana Desnice, knj. II), Zagreb 1975., 135 i 210; ISTI, Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti, Zagreb 1977., 127 i 199; ISTI, Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti, Zagreb 1990., 135 i 210; ISTI, Odabrana djela, Vinkovci 1998., 129 i 196; ISTI, Igre proljeća i smrti, Zagreb 2008., 153 i 228. U Zimskome ljetovanju: „Brebentiuma“ (ISTI, Zimsko ljetovanje. Pripovijesti, Zagreb 1968., 96 i 97), „B r e b e n t i u m u“ (Isto, 128); „Brebentium-a“ (ISTI, Zimsko ljetovanje. Pjesme. Ljestve Jakovljeve [= Sabrana djela Vladana Desnice, knj. I], Zagreb 1974., 110), „Brebentiuma“ (Isto, 112), „Brebentiumu“ (Isto, 152). Usp. i bilj. 49.

¹¹ Znamo da je negodovao nad neispravnim otiskom *Proljeća Ivana Galeba*. Usp. ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 111. Marinković upozorava da su Desničini tekstovi bili modificirani višekratnim redigiranjem i lektorskim zahvatima, a priređivači *Hotimičnog iskustva* većinom nisu mogli pribaviti i usporediti izvorne rukopise. Usp. Dušan MARINKOVIĆ, „Predgovor“, u: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 9.

¹² Usp. V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1977.), 220–221; ISTI, *Odabrana djela*, 216; ISTI, *Igre proljeća i smrti*, 250–251. U izdanju iz 1975. i 1990., Ivan Galeb, promišljajući o neizlječivoj bolesti i umiranju drugoga pacijenta, generala: „O, blažena »romansirana historija«, o plutarhovska lektiro pubertetskih godina! O vječito naliče stvari! (...) Odlazem kraju romansirane biografije mog mladog doktora. Ta idite, molim vas! Što mi pričate! Historije jakih su priče o pojedincima, Plutarh! A historija slabih – to je povjesnica čovječanstva.“ Naoko nezatna razlika u interpunkciji utječe na smisao. Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 232–233; ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1990.), 232–233.

¹³ ISTI, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 304–306.

¹⁴ *Isto*, 303.

¹⁵ „Luscinia cantat. Ut finale, akuzativ s infinitivom. Prvi, drugi, treći punski rat. Smokve u senatu. (...) Plural: P u e l l a et l u s c i n i a c a n t a n t.“ *Isto*, 304. U prijevodu: „Slavuj pjeva. Namjerno ut, (...) D j e v o j k a i s l a v u j p j e v a j u.“ Prevela BKM.

¹⁶ „»U čimo se ljubiti kreposti!« »Demosten nije volio dokolicu.« A krasna li je bila ona žuta dvokolica u kojoj se proljetos dovezao živinar kad je jalovio zdrjepca gazde Nikole Đude! Čudan čovjek taj Demosten! Neki mudrac – a ne voli dvokolicu!“ *Isto*, 305.

¹⁷ „Prvi, drugi »trijumfirat«. Cezara je ubio posinak Brut. Svojom krvlju postrapao Pompejev kip. T u q u o q u e, m i f i l i ...! (Pazi! nepravilni vokativ!)“ *Isto*.

¹⁸ „– U što mi tratimo vrijeme s njima, o čemu im pričamo – mislio je s gorčinom Miloš. – Mjesto da im otvaramo oči na njihov život, mjesto da ih učimo da se ne mire s njim, da ih upućujemo što da čine – mi im bajemo o »ribici čovječjoj«, o smokvama u senatu!...“ *Isto*, 305–306. Usp. i bilj. 15.

Književni su analitičari spremni rutinski prepoznavati autobiografske sastavnice u Desničinih likovima. Nema sumnje da se u vježbeničkim rečenicama i gramatičkim napomenama iz pripovijesti o Bunarevcu smije gledati i veza s davnim zadarskim trojkama (a i potvrda da je tamošnji trening gramatike dao trajne rezultate). Međutim, Desničin interes za povijest u školskim danima nije dvojen i potvrđen je visokim ocjenama.¹⁹ Sam je posvjedočio da ga je i kasnije sačuvao, da je čitao i povijesne dokumente i literaturu.²⁰ Popis zagrebačkog dijela obiteljske knjižnice pokazuje da mu je takva literatura stalno bila pri ruci.²¹ U nizu bunarevačkih proturječja povijesne referencije je dosljedno navodio u paru s jezičnima, očito ne zato što bi i s poviješću bio imao đaćkih poteškoća. Odnose se na znamenite osobe (Katon Stariji, Demosten, Cezar, Pompej, Brut) i na junačke epizode rimske povijesti (punski ratovi, prvi trijumvirat). U podlozi se naziru biografije slavni Grka i Rimljana, iz Svetonijeva pera²² i osobito iz *Usporednih životopisa* već spomenutoga Plutarha.²³

Intelektualni krug oko piščeva oca i strica u Zadru mogao je također biti izvorom znanja o klasičnoj starini. Višekrat je imenovao njegove članove ističući da su utjecali na nj.²⁴ Za ovu je temu važan Marko Car,²⁵ kojega je spomenuo u svakom nabranju. Podatci o Carevom javnom djelovanju i naslovi objavljenih djela mogu se naći u sekundarnoj literaturi,²⁶ ali se u pravilu ne navodi knjiga *Glasoviti muževi staroga vijeka* koja je, međutim, stajala u obiteljskoj knjižnici.²⁷ U podnaslovu knjižice i u bibliografskoj jedinici u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu stoji da je Car životopise priredio „po Rol(l)inu“.²⁸

¹⁹ Usp. D. MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice“, 221.

²⁰ „Ja često i rado čitam historijsku literaturu i historijske dokumente naročito. Ali kako nisam pisao historijskih radova, to nisam imao prilike ni da se služim tim materijalom, osim ponešto ljudskog materijala koji se u svakom historijskom dokumentu nađe.“ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 123. Usp. i bilj. 90.

²¹ U knjižnici su se nalazili, primjerice, *Povijest staroga Orijenta* G. Manojlovića, *Povijest rimska do careva* P. Tomića, *Povijest carstva rimskoga* I. I. Rabara, *Le donne dei Cesari* G. Ferrera, *Povijesna čitanka* S. Srkulja, *Izvori za povijest* S. Srdulja, *Uspomene Marka Aurelija* (tal.), Svetonijevi životopisi rimskih careva (lat.), Gregoroviusova biografija cara Hadrijana (tal.), *Opća povijest* 2 (Asirija i Grčka) C. Grinberga i *Povijest počinje u Sumeru* S. N. Kramera (obje na francuskom). Usp. Uroš DESNICA – Dušan MARINKOVIĆ, „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, u: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 268–271. Svaki podatak o inventaru ove knjižnice samo je ilustrativan i ne može voditi nikakvom konačnom zaključku iz tri temeljna razloga. Objavljeni popis ne uključuje podatke kako je i kada koja knjiga stigla u knjižnicu. Neke su knjige mogle biti otuđene (vlasnikovom voljom ili bez nje) prije popisivanja inventara pa nema traga da su bile u sastavu knjižnice. Trenutno ne znamo što je stajalo u većoj knjižnici u Islamu. Npr., u Zagrebu prema objavljenome popisu nema hrvatskih ili srpskih prijevoda atenskih tragediografa ni Svetonijevih carskih biografija, a Plutarhovih ili Nepotovih životopisa znamenitih ljudi nema ni na kojem jeziku. Usp. i bilj. 27, 30 i 86.

²² Cezarovo ubojstvo i samrtni povik u *Svet. Caes.* 82 = Gaj SVETONIJE TRANKVIL, *Dvanaest rimskih careva*, Zagreb 1956., 55.

²³ Usp. *Plut. Cat. Cens.* 27 = PLUTARH, *Usporedni životopisi*, sv. 1, Zagreb 1988., 505. Usp. i Zvonimir DOROGHY, *Blago latinskog jezika*, Zagreb 1966., 67. Za Cezarovo ubojstvo i samrtni povik usp. *Plut. Caes.* 67 = PLUTARH, *Usporedni životopisi*, sv. 3, 131, te *Plut. Brut.* 17 = *Isto*, 474. Demostenovu biografiju v. u PLUTARH, *Usporedni životopisi*, sv. 3, 276–302, Pompejevu u *Isto*, sv. 2, 350–403. Za Desničino pisanje referentne su i Romulova, Aleksandrova i biografija Katona Mlađega (*Isto*, sv. 1, 58–81; sv. 3, 5–96 i 166–211).

²⁴ Usp. V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 135; *Isti*, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 124 i 144.

²⁵ Herceg Novi, 1859. – Beograd, 1953. Mnogostran, ali ne odveć uspješan pisac (pjesnik, pripovijedač, putopisac, književni kritičar, prevoditelj, urednik), zaposlen kao državni činovnik. Aktivan u kulturi i politici. Član Srpske akademije nauka.

²⁶ Najiscrpnije: Martin KAMINSKI, „Car, Marko“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb 1989., 577–578.

²⁷ Usp. U. DESNICA – D. MARINKOVIĆ, „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, 269. Knjiga sadrži dvanaest životopisa: lidijskoga kralja Kreza, atenskog vojskovođe Miltijada, filozofa Sokrata i Platona, povjesničara Ksenofonta i govornika Demostena, epirskog kralja Pira, te rimskih pisaca Kornelija Nepota, Tita Livija, Vergilija, Horacija i Ovidija.

²⁸ Francuski povjesničar i pedagog Charles Rollin (Pariz, 1661. – 1741.) autor je iznimno utjecajne *Histoire ancienne* u četrnaest svezaka (1730. – 1738., stari Istok i Grčka), a 1741. započeo je izdavati *Histoire romaine*, koja je u devet knjiga trebala doprijeti do bitke kod Akcija, odnosno do kraja Rimske Republike. Sam je izdao prvih pet svezaka. U

Sl. 1. Korice izdanja koje je priredio Marko Car, primjerak iz privatne knjižnice, Zagreb

ga pisca ili bez njega. Upotrebljava ih kao usporedbeni materijal koji očito smatra općerazumljivim. Savjetnik dr. Mato Baričević u *Ljudima staroga kova* ironizira referencijom na Katona neočekivano ozbiljan pristup sudskih kolega prijestupu koji drži banalnim.³³ Ivan

Knjižica je objavljena u nizu za mlade koji je u Zagrebu otpočeo tiskar i nakladnik Lavoslav Hartman, a nastavili su ga Stjepan Kugli i Albert Deutsch.²⁹ Knjige su kolale i čitale se i za djetinjstva Vladana Desnice. Baveći se slavnim ličnostima klasične starine, Marko Car je kao prijatelj obitelji mogao potaknuti i podržavati njegovo zanimanje za klasičnu starinu i izravno, razgovorima, i posredno, ovim djelcem.³⁰ Upravo Marko Car recenzirao je one zlosretne rukopise pripovijedaka i stihova koje je Vladan Desnica uoči 2. svjetskog rata bio uputio na tiskanje Gezi Kohnu u Beograd i ostao bez njih.³¹ Odabir recenzenta i prihvaćanje recenzentske odgovornosti ukazuju na uzajamno povjerenje, na poštovanje mlađega pisca prema starijemu i na potporu starijega mlađemu, pa potvrđuju i mogućnost Careva utjecaja na Vladana Desnicu.³²

Referencije na predaju o slavnim antičkim muževima naviru s različitim svrhama iz raznih vrsta njegovih tekstova, otvoreno ili prikriveno, uz ime staroga

drugoj polovini 19. st. zaredali su njemački prijevodi i preradbe, npr. *Biographies d'hommes celebres de l'antiquite* [sic! BKM] Mit Anmerkungen zum Schulgebrauch herausgegeben von Dr. Gerhard Franz, Oberlehrer an der Kreuzschule zu Dresden, I Teil, 1886.

²⁹ Nizovi ovih nakladnika imaju dvije krajnje neugodne osobine. U pravilu nisu otiskivali godinu kad su izdali knjigu, a u nizu za mlade često su pod u inozemstvu afirmiranim naslovom objavljivali vrlo skraćene verzije s reduciranom opremom. Tako je i s *Životopisima*, koji su očito vrlo uzak izbor iz dvotomnih predložaka. Razumno je pretpostaviti da Car nije radio prema golemoj Rollinovoj povijesti, nego prema nekom izvodu za mlade.

³⁰ U obiteljskoj je knjižnici stajalo uz druge knjige o grčkoj i rimskoj povijesti i starinama (usp. U. DESNICA – D. MARINKOVIĆ, „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, 268–269 i 279), a nije završilo, recimo, u skupini školskih knjiga, iako se moglo smatrati i školskim priručnikom.

³¹ V. Desnica u molbi za umjetničku mirovinu 1959. godine, citirano prema: D. MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice“, 229. Usp. i Stanko KORAĆ, „Tematski krugovi i stil romana 'Proljeća Ivana Galeba'“, u: V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1990.), 377.

³² To ne znači da Desnica nije mogao biti kritičan prema Carevu opusu. Usp. V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 223.

³³ „Na koncu, bilo bi čisto smiješno da se postavimo u neku katonsku pozu, da mrštimo nos nad jednim bijednim mitničarom za nešto što je, recimo iskreno gotovo svaki od nas učinio!“ ISTI, *Fratar sa zelenom bradom*, Zagreb 1959., 193–194.

Sl. 2. Marko Car, *Glavoviti muševi staroga vijeka*, naslovnica s Carevim inicijalima

Galeb naziva plutarhovskom anegdodu koja se u obiteljskoj blagovaonici pripovijedala o visokom časniku koji je spartanski suspregnuo svoju potrebu za nikotinom.³⁴ Jednoga od *Dva pretendenta* okarakterizirao je V. Desnica vrlo prepoznatljivim Cezarovim svojstvima.³⁵ Mili Srdareviću-Prkutu odredio je u *Koncu dana* neka se prisjeti, gledajući s brijega na gradić kojim je nekoć upravljao, da su ovdje možda sidrili Pompejevi brodovi tijekom rata s Cezarom.³⁶ Pišući o „Vučjoj djeci“ očekivano se referirao na Romula i Rema.³⁷ Aleksandra Makedonskog stavio je na čelo ljudi od akcije koji nemaju vremena za kontemplativnost.³⁸ Oba su Katona, Stariji i Mlađi, bila vrsni govornici i strogi branitelji rimskih vrlina pa je ponekad teško biti siguran na kojega misli, ne spomene li kakvo dodatno određenje. No, kad se Katonovim imenom podrugnuo Novaku Simiću jamačno je imao u vidu Katona Starijeg Cenzora.³⁹ Unuk Ivan uspoređuje uspon djeda Galeba u vinograde s Hanibalovim prelaskom Alpa, a činjeničnost vlastitih čuvstvovanja s realnošću i historičnošću Cezarova prelaska preko Rubikona.⁴⁰

³⁴ Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 274.

³⁵ Usp. ISTI, *Fratar sa zelenom bradom*, 84; ISTI, *Pravda i druge pripovijetke*, Zagreb 1997., 72. „Tip čovjeka koji voli biti u onom nekom selu prvi nego u Rimu drugi.“, parafraza je poznate Cezarove izreke prema *Plut. Caes.* 11. Muškarac je i polučelav – a ćelavost je, prema *Svet. Caes.* 45 i 51 mučila velikog Julija i zabavljala njegove vojnike.

³⁶ Usp. ISTI, *Fratar sa zelenom bradom*, 176.

³⁷ Usp. ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 46.

³⁸ *Isto*, 101.

³⁹ „Tome svom trogubom – ljudskom, književničkom, javno-radničkom – moralu, i tome svom pravedničkom gnjevu dao je oduška Novak Simić, opće priznati Katon našeg javnog i, posebnije, našeg književnog života, na jednom sastanku Društva književnika (kome, nažalost, nisam prisustvovao), i u jednom članku u novogodišnjem »Vjesniku.«“ *Isto*, 366. Usp. i bilj. 15 i 23.

⁴⁰ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 81 i 155. Kratak, ali impresivan opis Hanibalova prelaska *Nepos, Hannib.* 3 = Kornelije NEPOT, *O istaknutim vojskovođama stranih naroda*, Zagreb 1999., 175. Cezarov prelazak Rubikona

Tražeci usporedbu američkom pomagalu za poduzetnike u probou – Carnegieovoj knjizi *Psihologija uspjeha* – Vladan Desnica izričito je evocirao odgojnu funkciju Plutarhových biografija u europskoj tradiciji.⁴¹

Držimo da dvije dosad prikazane skupine referencija pokazuju da je prihvatio i temeljito upio klasičarska znanja koja su mu bila ponuđena tijekom školovanja te da ih je cijenio i koristio se njima u kasnijem stvaralaštvu. Neće biti da gorkim mislima bunarevačkoga profesora Miloša i usklikima Ivana Galeba o Plutarhu⁴² poriče vrijednost tih stečevina. Njima valja tražiti drugi smisao.

Niz dramatičnih bunarevačkih proturječja nesumnjivo je kreirao i zato da bi pojačao tamošnju mračnu atmosferu i zato da bi podcrtao osjećaj promašenosti glavnoga junaka. Osim toga, suprotstavio je obrazovanoga građanina i neuke, preživljavanjem iscrpljene i ogрубjele seljake i snažno naglasio da među njima nema razumijevanja i stvarnoga suosjećanja. Na isti se način istoga odnosa taknuo, na primjer, u pripovijestima *Proljeće u Badrovcu* i *Oko*, a najtemeljitiije ga je razradio u *Zimskome ljetovanju*, gdje ga analitičari najbolje prepoznaju.⁴³ Miloševa ponuda klasičarskih znanja suprotnost je mislima njegovih učenika o ugibanju, loju i mesu, kastriranju i krvi, kao što su ljupkost i nježnost tetošenoga gradskoga djetesceta suprotnost golemosti i ubojitoj ješnosti krmka Miguda. U oba slučaja urbana strana nema nikakvih izgleda. Klasična izobrazba zadugo je bila vrhunac građanskoga školstva. Ovdje su njezine sastavnice poslužile da se ocrta razdor između urbanog i ruralnog.

I referencije Ivana Galeba na Plutarhove biografije ponajprije razgolićuju ljudskost boleznoga generala koji je nekoć smiono počinio velika djela, a sada mu se banalno bliži običan smrtnički kraj.⁴⁴ Povjesničar koji pročita dva Galebova zaziva Plutarhových biografija zatim nužno asocira dvije činjenice iz povijesti svoje struke. U teoriji historiografije stalno se propituje koliko su biografije vrijedan historiografski produkt, odnosno kako treba istraživati i strukturirati ih da bi to bile. Pri tome se u načelu konstatira da su drevne antičke paradigme, upravo Nepot, Svetonije, Plutarh, pa i Tacit, sve do modernoga doba imale velik utjecaj, upravo zato ograničavajući – dakle, štetan. Povrh toga, u razdoblju Desničina djelovanja u njegovu je okruženju prevladalo učenje da su u povijesnom tijeku bitne mase, a ne pojedinci – kojima se zbog toga i ne treba previše baviti. Stoga je prvi dojam da su dva usklika Ivana Galeba u skladu s upravo takvim mišljenjima, da je pisac preko njih prezreo, zaniijekao i odbacio svoju lektiru iz školskih dana.

Međutim, ni on ni njegov lik nisu povjesničari i ne more ih dileme o tumačenju povijesti. Prije antičkih biografija Ivan Galeb spominje i suvremene romansirane, koje je mu je bio po-

Svet. Caes. 31–32 = SVETONIJE, *Dvanaest rimskih careva*, 31–32; *Plut. Caes.* 32 = PLUTARH, *Usporedni životopisi*, sv. 3, 114.

⁴¹ „Što je Carnegieva knjiga? Za Ameriku, ona je nešto između etičkog brevijara i praktičkog priručnika za mladog poslovnog čovjeka. Vjerojatno ona tamo među mladim ljudima vrši onu funkciju i onaj uticaj koje je nekad u staroj Evropi vršio Plutarh. Primjeri iz života velikih poslovnih ljudi njihove zemlje imaju da bodre mlađe naraštaje i da im ukazuju svijetle primjere predaka.“ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 408.

⁴² V. tekst uz bilj. 12 i 15–17.

⁴³ Vlastito opširno tumačenje što je o odnosu grada i sela, građana i seljaka nastojao prikazati u *Zimskom ljetovanju*, namijenjeno radijskom intervjuu, poznajemo preko nedatiranog rukopisa iz ostavštine. Usp. V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 143–146.

⁴⁴ Desnica razlaže to proturječje kroz dva razmaknuta poglavlja *Proljeća Ivana Galeba*, XLV. i XLVII. Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 209–211 i 230–233.

sudio dobronamjerni liječnik.⁴⁵ One krivotvore veličinu gdje je nema pa je njihov raskorak sa stvarnošću drukčiji nego raskorak plutarhovske lektire školskih godina. Stoga njih sada odlaže i prestaje čitati.⁴⁶ Premda junaci obje skupine biografija gube bitku sa smrću, koja ih sve izjednačuje, za Plutarhovima upravo vapi. Kako smo mogli vidjeti iz gore navedenih primjera, daleko je od toga da se odrekne sjećanja na sudbine antičkih velikih ličnosti pa možemo smatrati da to nije učinio ni preko Ivana Galeba. Prema vlastitom svjedočanstvu, u povijesnom štivu različitih vrsta tražio je „ljudski materijal“,⁴⁷ likove i sudbine koje bi mogao uključiti u svoje književno stvaralaštvo. Slažući se s mišljenjem da su osobe glavni njegov predmet i da ih je umio vrhunski okarakterizirati,⁴⁸ smatramo da su biografije antičkih velikana za nj bile poput bogatog, zrelog usjeva ljudi i djela, uvijek pri ruci da požanje koji snop nadahnuća.

Daljnje sastavnice antičkog nasljeđa koje uvelike sudjeluju u Desničinu stvaralaštvu su grčko i latinsko jezično blago, filozofsko i književno spisateljstvo te grčke i rimske privatne i javne starine svih vrsta.

Razumije se da se koristio posuđenicama iz klasičnih jezika koje su postale internacionalizmima, prilagođene su mnogim živim jezicima i koriste se ili kao stručni termini, ili čak posve uopćeno. Prema gore spomenutoj klasičarskoj navici, rabio je i riječi, izraze i izreke iz latinskoga jezičnog blaga koji se u nelatinskom kontekstu i dalje prepoznaju kao aloglot-ski.⁴⁹ I jednih i drugih ima u svim vrstama Desničinih tekstova, ali je za ovu raspravu naj-indikativnije koliko ih je i kako upotrebljavao u diskurzivnoj prozi.⁵⁰ Tu se njima koristio uglavnom spontano i radi sebe sama, a ne da bi obilježio neki lik ili da bi gradio atmosferu u kojoj likovi djeluju. Činio je to tako prirodno i lako da je pomalo frustrirao sugovornike.⁵¹

⁴⁵ *Isto*, 211.

⁴⁶ Usp. bilj. 12.

⁴⁷ Usp. bilj. 20 i bilj. 90.

⁴⁸ Usp. npr. prema Vlatko PAVLETIĆ, nenaslovljeni predgovor, 16–17 i Tonko MAROEVIĆ, „Osunčane strane, sjenovite strune“, 13.

⁴⁹ Njih bi trebalo dosljedno pisati kurzivom (italikom). U uspoređenim izdanjima to je rješenje primijenjeno rijetko i nedosljedno. Latinski ili se ne izdvaja ničime, ili je pod navodnicima. Ponekad je upotrijebljen deblji tip slova (fet, bold) ili spacioniranje. U različitim izdanjima istoga beletrističkog teksta mogu se iste riječi naći različito tiskane. U ovom smo radu reproducirali po jednu verziju, osim kad su razlike imale ozbiljne posljedice. Čini se da su u *Hotimičnom iskustvu* tipovi slova preuzeti iz predložaka, bez pokušaja da se tekstovi sustavno urede za tu ediciju. Grčke je riječi V. Desnica rjeđe posuđivao, katkada se koristeći nepotpunom transliteracijom. Zabilježili smo malo primjera. Naslov Eshilove drame *Prometheus desmotes* navodi u *Pronalasku Athanatika* i u odgovarajućem poglavlju *Proljeća Ivana Galeba*. Usp. V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 252; ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1977.), 240; ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1990.), 252; ISTI, *Odabrana djela*, 234; ISTI, *Pronalazak Athanatika*, Zagreb 2006., 79; ISTI, *Igre proljeća i smrti*, 271. Za Platonove pojmove *thymoeidés* i *epithymetikon* v. prema bilj. 10. Nedatirani rukopis iz ostavštine (ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 144) pokazuje da je želio ispravno transliterirati grčku riječ za trg: agorà je podcrtana, što je trebalo naznačiti kurziv. Naglasak joj je *gravis*, kako ga i prenosimo. I to je relikv iz nekadašnjeg školskog trenja: grčki pravopis traži da se oštri naglasak na posljednjem slogu riječi napiše kao *gravis* ako za njom ne slijedi interpunkcija. Međutim, pravilo nije trebalo primijeniti, jer interpunkcija u rukopisu slijedi (bar je tako objavljeno). Moralo je ostati agorà. Grčka riječ u ironiziranom imenu lapadske »VILLA ATARAXIA« posredovana je u pripovijesti *Spiriti* (ISTI, *Fratar sa zelenom bradom*, 291; ISTI, *Igre proljeća i smrti*, 426) u romanskom izričaju, no u *Pronalasku Athanatika* (ISTI, *Pronalazak Athanatika*, 39) jest djelomično transkribirana grčka posuđenica.

⁵⁰ Iznimno su zahtjevne za svakoga tko objavljuje njegova djela. Od petnaest monografskih izdanja kojima smo se koristili, deset ima priručne rječnike različita opsega i kvalitete, samo se jedan referira na paginaciju izdanja (D. MARINKOVIĆ, „Desničini pojmovnik“), a nijedan ne pokriva sve što bi iziskivale Desničine referencije na antiku.

⁵¹ Primjerice, čini se, upravo V. Pavletića: „Ne, Desnica nije pripovjedač, on je pisac, umjetnik koji teško rađa svaku riječ svoga teksta upravo zato što zna cijenu prave riječi. U svemu traži preciznost, ne zadovoljavajući se ni u razgovoru improvizacijom. Kad ne nađe odmah riječ kojom bi potpuno izrazio svoju misao, Desnica će navesti i strani termin (talijanski, latinski, francuski), čak nekoliko izraza, i nekoliko posrednih figura govora, tražit će pojačanje u intonaciji i saveznika u gesti, samo da se što bliže prikuči definitivnome, da ne kažem baš definiciji.“ V. PAVLETIĆ, „Svako djelo vrijedi tačno onoliko koliko poetskog sadrži u sebi“, 58.

Marinković je u Desničinu pojmovniku marno popisao internacionalizme,⁵² ali je drastično zanemario izravne posudbe.

Razmjerno površnim pregledom evidentirali smo pedeset i tri različite izravne posudbe iz latinskoga jezičnog blaga, u rasponu od jedne riječi do čitavih izreka. Nekima se Desnica koristio više puta (v. *Prilog 1.*).⁵³ Neke je smjesta upario s vlastitom parafrazom⁵⁴ ili izmijenio da podcrta „svoj“ smisao.⁵⁵ Od slavniha je izreka znao uzeti i parafrazirati dio koji mu odgovara,⁵⁶ očito pretpostavljajući stanovito predznanje publike ili sugovornika. Marinković je uvrstio samo petinu ovoga materijala u Desničin pojmovnik.⁵⁷ Čak i puko osnovno tumačenje ovih zasad zanemarenih, a nesumnjivo konstitutivnih djelića svakako bi pridonijelo da se Desničini tekstovi ispravnije razumiju i primjerenije vrednuju, pogotovo ako se po potrebi protumači i civilizacijska odnosno starinarska pozadina pojedinih primjera.⁵⁸

Čini se da u *Proljećima Ivana Galeba* nalazimo primjer da je bio potpuno voljan i sposoban na isti način postupati i s posudbama iz grčkoga jezika. U XXIV. poglavlje umetnuo je šest riječi na grčkome izvorniku, devizu *τὸ ἀλλοθρεύειν ἢ ψεύδεσθαι οὐκ ὑπάρχει*, koju je Ivan Galeb napisao na tablici i objesio nad svoj stol.⁵⁹ Glavni junak piše da je, prije nego je to

⁵² Marinković je, naravno, obuhvatio i posuđenice iz drugih jezika, no prevladavaju pojmovi grčkog i latinskog podrijetla. Književni analitičari automatski posvećuju pozornost referencijskom aparatu fikcionalnih tekstova, dok su ga u diskurzivnoj prozi skloni zanemariti – što potvrđuje i da tu ima drukčiju vrijednost. Od četiri sveska *Sabranih djela Vladana Desnice*, koje je bio priredio Stanko Korać, četvrti svezak (*Eseji, kritike i pogledi*, Zagreb 1975.) jedini nema priručni rječnik, što je nadoknađeno u izdanju *Hotimično iskustvo*. Kako pokazuje rezultat Marinkovićeva truda, i opseg je mogao biti razlogom da se taj posao odgodi.

⁵³ Dakako, uzimamo u obzir samo primjere iz vlastitoga diskursa Vladana Desnice, a ne i iz odlomaka kojima su autori Desničini sugovornici ni iz citata trećih autora.

⁵⁴ *Altera natura : prima natura* (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 189–190) i – rugajući se Franičevićевой latinštini – *sub specie aeternitatis : sub spetiae Marininitatis* (*Isto*, 388–389).

⁵⁵ *Habent sua sidera libelli!* = Knjige imaju svoje *zvijezde!* U bilješci uz tekst *O jednom gradu i o jednoj knjizi* (ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 133) nabrojio je pozitivne domaće i inozemne prikaze koje je dobilo *Zimsko ljetovanje*, suprotstavivši ih (čini se, poput Michelinovih zvjezdica) napadačkim domaćim ocjenama. Izvorni je oblik izreke *Habent sua fata libelli* = Knjige imaju svoju *sudbinu*. To je druga polovina heksametra iz poučnog spjeva Terencijana Maura, 2./3. st. Usp. Z. DOROGHY, *Blago latinskog jezika*, 135.

⁵⁶ U tekstu *Transspustancija dolara* (1954.) riječima „America capta“ evocira prvu rečenicu slavniha Horacijevih stihova *Graecia capta ferum victorem cepit et artes / intulit agresti Latio* (*Horat. Epist. II, 1, 156–157*) da bi već tada dijagnostičirao amerikanizaciju europske popularne kulture. Usp. V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 408. Dakako, grčko-rimska poanta u drugoj mu rečenici ne odgovara i ne treba pa ju i ne navodi. („Osvojena Grčka osvojila je divljega pobjednika i unijela umjetnosti u priprosti Lacij“. Prev. BKM. Usp. Z. DOROGHY, *Blago latinskog jezika*, 132.) Posudbe iz grčkog jezičnog blaga su u uvjetima hrvatskog izdavaštva riskantan pothvat s lošim ishodom. V. tekst uz bilj. 59–64 i 143–152.

⁵⁷ Precizno, deset različitiha stavki potpuno, a dvije nepotpuno. Usp. *Prilog 1.*, br. 7–9, 12, 19, 24, 37, 38, 41, 48 te 23 i 53. Nijednu sintagmu s prijedlogom (*a, ad, de, ex, in, pro, sub*) nije uvrstio kao samostalnu stavku. Primjerice, *ad hominem* je svrstao među podpojmove natuknice argumen/a/t/ (D. MARINKOVIĆ, „Desničin pojmovnik“, 321), a sintagmu *in patrimonio* nije registrirao, iako kroatizirani patrimonij jest (*Isto*, 364). Nije uvrstio nijednu složeniiju izreku. Značenja su, čini se, protumačena u bilješcima uz tekst samo ako je predožak imao takve bilješke. Ponekad ni u kontekstu nije lako odlučiti treba li riječ ili izraz shvatiti kao internacionalizam ili kao izravnu posudbu iz latinskoga jezičnog blaga, ali bi svakako bilo bolje da u Pojmovniku jesu i sve latinske posudbe. Povećale bi kakvoću toga pomagala, za početak redom i sustavnošću. Sada, npr., *altera natura* jest uvrštena, a njezin par – *prima natura* – nije. Jedna *vis comica* (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 167) jest registrirana, druga, uz koju je objašnjenje (ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 60), nije. Čini se da je latinski ometao priređivače do te mjere da je Desničin uzvik *Ignoramus et ignorabimus!* u rukopisu spriječio da razaznaju gdje završava Desničin umetak u tekst stanovitoga N. St. koji je naveo jer s njim polemizira (ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 384). Uzvik nije registriran u Pojmovniku, kao ni jednostavnije *ignoramus*, kojim se Desnica poslužio najmanje još dvaput.

⁵⁸ Npr. *ibis* – *redibis* Desnica je upotrijebio u polemici o suvremenim interpunkcijskim pravilima. U tom kontekstu svakako dobiva pun smisao i čitatelj može u njemu uživati ako/kad zna kako su funkcionirali dvoznačni odgovori uglednog i utjecajnog Apolonovog proročišta u Delfima. Usp. ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 185.

⁵⁹ ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 89; ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1977.), 83; ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1990.), 89; ISTI, *Odabrana djela*, 89; ISTI, *Igre proljeća i smrti*, 109. Citat nije atribuiran ni u jednom uspoređenom izdanju,

učinio, „(...) nekad, čepkajući i prevrćući po knjigama naišao na to da su ljudi umjući o umjetnosti još davno otkrili da je lučenje između istine i laži tu bespredmetno“. Prema tome, teško da bi Desnica uzeo Ivanovom devizom „Nije moguće i govoriti istinu i lagati“, kako je prevedena u nekim izdanjima.⁶⁰

Slavno djelo gdje bi svaki filozof najprije potražio umovanje o umjetnosti i gdje uistinu stoji da u umjetničkom djelu nema mjesta cjepidlačenju što je istina, a što laž (fikcija), jest Aristotelovo *Pjesničko umijeće*.⁶¹ Sigurno je da se misli na nj. Ondje ipak nema ovakvoga sklopa, a niti infinitivâ „govoriti istinu“ i „lagati“ pojedinačno. Koristeći se njima, Aristotel je u više spisa raspravljao o različitim kombinacijama odnosa istine i laži,⁶² a u spisu *O tumačenju* nalazi se pokrće za ovu devizu. Ona nije doslovan citat, već parafraza dobivena ispuštanjem dijelova Aristotelove rečenice.⁶³ Ivan Galeb napisao je na gore navedenom mjestu i da je otkrivenu „istinu protegnuo na čitavo područje misli i na čitavu površinu života“ prije zapisivanja devize. „Protezanje“ nije bilo samo u mislima, već je ostvareno intervencijom u grčkom tekstu. Dobiveni smisao „Ne postoji govorenje istine ili laganje“⁶⁴ u skladu je s promišljanjima glavnoga junaka. Ne možemo dokazivati je li V. Desnica devizu odnekud preuzeo kakva jest, sročio je uz nečiju pomoć ili sam, no jasno je da ju je u tekstu želio imati u izvorniku, da je ta želja potekla iz dobroga poznavanja Aristotelova opusa i da ju je znački ostvario.

Razgovarajući 1964. godine s J. M. Milovićem tumačio je kako je nadijevao imena svojim likovima.⁶⁵ „Dolores“ i „Kalpurnija“ naveo je kao primjere upotpunjavanja ličnosti imenom, a naglasio je da je drugo uzeo iz latinskoga jezika. Kalpurnija je dječja ljubav Ivana Galeba, „paunska ljepotica“, nježna, profinjena i ponosita pojava koje se ne dotiče

a njegova je erozija tijekom godina drastična. Savršeno je ispravno bio otisnut 1975. i 1990. Već 1977. pojavile su se greške. Druga riječ je infinitiv „govoriti istinu“, u transliteraciji *aletheuein* (podcrtan je vokal koji u izgovoru treba naglasiti). No, zapravo je otisnuto *almtbeueien* jer je eta u drugom slogu zamijenjeno s mi, a pri kraju je ubačeno epsilon viška. Treća riječ, veznik „ili“ (izgovor ē), iz nepoznatih je razloga dobila potpisano jota i oštri spiritus (hak) pa je zapravo otisnuto *he(j)*. Peta riječ, negacija „ne“, dobila je na kraju slovo khi umjesto prvobitnoga kapa. To je „pametna greška“ jer je u skladu s pravilom da se negaciji *ou* pridodaje aspirirani gutural khi počinje li sljedeća riječ oštrim spiritusom – a počinje. Međutim, ono kapa iz prethodnih izdanja vrlo je važno i nije se u nj smjelo olako dirati (v. bilj. 63). Naposljetku, u najnovijem je izdanju broj grešaka podignut do maksimuma: preuzete su sve ranije greške, a svi znakovi koji su se nalazili bilo iznad kojeg vokala zamijenjeni su po jednim oštrim naglaskom. Jedno dobro je što je eta u „ili“ izgubilo potpisano jota.

⁶⁰ U izdanju iz 1977. pojavio se *sub calce* prijevod devize. Preuzet je i u izdanjima iz 1998. i 2008., nije točan sam po sebi, a Desničinom kontekstu izričito proturječi. Vrhunac nekorektnosti vidi se u izdanju iz 1998., gdje je grčka deviza izostavljena iz teksta (koji se nastavlja kao da iza dvotočke ništa nije stajalo), ali je zlosretni prijevod podmetnut kao moto na početku poglavlja. Usp. V. DESNICA, *Odabrana djela*, 88–89. Usp. i bilj. 143.

⁶¹ Točnije, u najvećoj mjeri *Aristot. Poet. III, 25* (izdanje Bekker 1460b, 18–1461a, 4) = ARISTOTEL, *O pesničkoj umjetnosti*, Beograd 1966., 34–35; ISTI, *O pjesničko umijeću*, Zagreb 1983., 52–54.

⁶² Npr. u 9. knjizi *Metafizike*, u 3. knjizi *O duši*, u spisu *O sofističkim pobijanjima*.

⁶³ *Aristot. Interpret. IV, 14* = Bekker 16b 33–17a, 4. Podcrtavamo ono što jest preuzeto: *Ἔστι δὲ λόγος ἅπας μὲν σημαντικός, (...) ἀποφαντικός δὲ οὐ πᾶς, ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψευδῆσθαι ὑπάρχει. οὐκ ἐν ἅπασιν δὲ ὑπάρχει, οἷον ἡ εὐχὴ λόγος μὲν, ἀλλ' οὐτ' ἀληθὴς οὐτε ψευδής.* U prijevodu: „Svaki govor ima značenje (...), ali nije svaki tvrdnja, nego samo onaj u kojemu je govorenje istine ili laži. Nije pak u svima. Takav govor je molitva, koja nije niti istinita niti lažna.“ Minimalistički prijevod, što doslovniji i hrvatski loš, ali funkcionalan *ad hoc* (BKM). Usp. i ARISTOTEL, *O tumačenju*, Zagreb 1989., 30–31. Pokazatelj da je deviza mogla upravo tako nastati jest ono kapa u negaciji *οὐκ*. Stoji potpuno pravilno, jer sljedeća riječ u izvornom diskursu počinje samoglasnikom. Netko je, slažući devizu, zaboravio na to pravilo. Međutim, znao je probirati riječi tako da dobije potreban smisao.

⁶⁴ V. Josip KOSTIĆ – Franjo MAIKSNER – Franjo PETRAČIĆ, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1875., s. v. *hypárkhō*: „b) u obće jači *είναι*“. Usp. i Stjepan SENC, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1910.: „3. osnova biti, **tu biti**, (...) uop. **biti**.“; Henry George LIDDELL – Robert SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1968.: „**B. 2. to be in existence, to be there, to be ready** (...) **3. simply to be**“.

⁶⁵ Usp. V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 133.

neuredan, bučan i neotmjjen život vlastite obitelji. Da bi se sklopila potpuna pripovijest o njezinu životu, treba pabirčiti po deset poglavlja *Proljeća Ivana Galeba*.⁶⁶ Antički predložak koji prema svemu rečenome treba asociirati da bi se ispravno percipirao taj ženski lik jest slavna Rimljanka, Cezarova supruga Kalpurnija, pojam čiste i bezuvjetno odane matrone. Njezino ponašanje uoči Cezarova ubojstva prikazali su već spomenuti antički biografi, a Shakespeare je prema njima kreirao svijetao, nježan i dostojanstven lik u *Juliju Cezaru*.

Čita li se pripovijetka *Florjanović*,⁶⁷ činit će se da je lik supruge i majke ponio ime Dolores (lat. „boli“, „žalosti“, n. pl.) zbog veze s latinskoameričkim dijelom svijeta, a tek se razvitkom radnje razumije da ime izražava i trpnju zbog nesređene egzistencije i žalost zbog bolesti i smrti jedinoga, voljenoga djeteta. Ime kćeri koja roditeljima doista život znači također je pomno odabrano: Zoe (grč. „život“, „postojanje“). Pripovijest je uključena u *Proljeća Ivana Galeba*, gdje je Dolores prva supruga Ivana Galeba. Veze s latinskom Amerikom tu je nestalo, a Dolores prvenstveno trpi zbog suprugova nemira, čestih i dugih odsutnosti.⁶⁸ Ženino je ime u svakom slučaju u skladu s njezinom sudbinom.

Ako su studij i prakticiranje prava podržavali i povećavali Desničina znanja iz latinsko-rimskog kruga, bavljenje filozofijom i književnošću, posebno kazalištem, podržavalo je znanja iz grčkoga kruga. Imena antičkih pisaca u diskurzivnoj je prozi većinom spominjao jer su se njima bavili ili njihova djela prevodili kasniji pisci čiji je rad prikazivao.⁶⁹ Vlastite je tekstove posvetio samo trojici na koje se i inače najčešće poziva: Homeru, Eshilu i Sofoklu. Homerskom se predajom koristio kao gradivom za obrazloženje svojih stavova u polemikama,⁷⁰ no Homera je povrh toga u zasebnom kratkom zapisu prikazao kao uzor pjesnikâ.⁷¹

⁶⁶ Od XVI. – gdje doznajemo kako je dobila ime i kako izgleda – do XXVI. – gdje odlazi s glumačkom družinom, a Ivan rezimira njezin kasniji neveseli život i zamišlja posljednji susret. Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 58–108.

⁶⁷ Usp. ISTI, *Izbor pripovijedaka*, Zagreb 1966., 149–171; ISTI, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 219–241.

⁶⁸ Kći ovoga para, Maja, također će se razboljeti i umrijeti od tuberkuloze, ali majka nije prikazana kako dijeli brige i materijalne teškoće nastojanja da se ona održi na životu. Ivan Galeb započinje se prisjećati svojega prvog braka u L. poglavlju, prijelomne trenutke (raskid s Dolores i vijest o njezinoj smrti), spominje u LI. i LII., a pripovijest zapravo dovršava Majinim pogrebom na kraju LXI. poglavlja. Cjelina je ispresijecana drugim pripovijestima, prisjećanjima i praćenjem Ivanova zdravlja. Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 254–306.

⁶⁹ Poimence Dante, Foscolo, Montaigne, Pindemonte i osobito Leopardi. Marinković je registrirao petnaest antičkih autora. Na popisu se nalaze: Anakreont, Aristotel, Epiktet, Epikur, Eshil, Heziod, Homer, Izokrat, Katon, Petronije Arbitar, Platon, Plaut, Plinije Stariji, Plutarh i Sofoklo. Previdio je još dvojicu, Horacija i Plotina, i jedan dodatni spomen Plutarha. Referencije u citatima tuđih tekstova razlučio je kosim brojevima stranica od vlastitih Desničinih. Nije registrirao kad se Desnica ili drugi autori bez piščeva imena pozivaju na naslove antičkih djela ili na njihove teme i junake. Stoga izgleda kao da uopće nema referencije na Vergilija (a ima, na *Eneidu*), a nije evidentirao ni izbliza sve referencije na homersku predaju i na atenske dramatičare. Referencije na antičke pisce i njihova djela u beletrističkoj su prozi Desničinih slobodan izbor. Najviše ih je u *Proljećima Ivana Galeba*, no među njima je velik udio isti kao u *Pronalasku Athanatika*, pa čak i kao u nekim diskurzivnim tekstovima. Gore navedeni popis uvećava se za grupu filozofa, Demokrita, Euklida, Heraklita, Parmenida i Zenona. Usp. D. MARINKOVIĆ, „Abecedarij autora“, 305–317.

⁷⁰ Ironizirao je protivnička inzistiranja na aktualnosti tematike kojom se ima baviti filmska umjetnost i glupo sročenu recenziju: „Na koncu, i Trojanski rat je nekad bio aktuelnost, i ona je, kao takva, već davno zastarjela, ali umjetničko djelo sagrađeno na toj aktualnosti još ni danas nije baš sasvim zastarjelo.“ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 58. Ili: „Tom zgodom primijetio sam Šnajderu da mi se takav način pisanja čini neozbiljan i da bi se po toj logici moglo napisati otprilike ovo: »Radnja Ilijade odvija se v j e r o v a t n o za vrijeme Trojanskog rata, jer kad bi se pretpostavilo da se ona odvija na pr. za vrijeme rusko-japanskog rata kako bi se moglo objasniti što se junaci bore strelicama a ne mitraljezima, što nose šljemove s konjskim repovima, što ne kliču Banzaj Nipon, itd, itd.« Šnajder se osjetio povrijeđen (...).“ *Isto*, 399. Na *Ilijadu* se pozvao i u *Proljećima Ivana Galeba* kao na primjer teksta koji čitatelj u sebi inscenira tijekom čitanja. Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 218.

⁷¹ ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 78. Bilješka „Slijepi Homer“ bila je objavljena u nizu „zapisa o umjetnosti“ 1952. godine, a G. Olujić-Lešić citirala ju je u opremi intervjua 1958. godine. Usp. Grozdana OLUJIĆ-LEŠIĆ, „Pjesnik tuge i nade. Razgovor s Vladanom Desnicom“, u: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 52–53.

Zapis se valjano razumije kad se poveže s pjesmom *Slijepi aed*, naslovljenom po Homeru. Desnica je u njoj opjevao duševno i osjetilno stanje koje podrazumijeva pjesničkom sljepoćom.⁷² Pjesmu je bio objavio 1956. godine u zbirci *Slijepac na žal*, a naslovom zbirke povezo je poetske likove slijepoga aeda iz te pjesme i mudraca koji umuje na suncu iz druge.⁷³ V. Rismondo prepoznao je Desničinu težnju da se identificira s idealom koji je tako opisao.⁷⁴

Dvojica velikih atenskih tragediografa, Eshil i Sofoklo,⁷⁵ rjeđe su izravan predmet Desničine diskurzivne proze,⁷⁶ a češće su postojane evaluacijske točke u njegovim komparativnim razmatranjima.⁷⁷ Držeći se antičke klasifikacije, njihove drame naziva „velikim djelima poezije“.⁷⁸ Eshilova i Sofoklova sabrana djela nalazila su se na policama obiteljske knjižnice, a on izrijekom svjedoči kako je za njima posezao da se oporavi od recentnih kazališnih iskustava.⁷⁹ Čitanje (ili bar slušanje) Sofoklove *Antigone* priziva da bi razobličio sebi suvremenog bahatog i neukog napadača na antičku dramsku baštinu.⁸⁰ Eshilu i Sofoklu pripalo je zbog tragičnih smrti njihovih junaka iznimno mjesto u *Pronalasku Athanatika*, pa po tome i u *Proljećima Ivana Galeba*. Obrazlažući zašto pripovijest o ataničkomu ne može sretno završiti, njezin autor nabraja nizove veličajnih nesretnih ishoda u vrhunskim i paradigmatičkim štivima (Stari zavjet, Milton, Dostojevski). Tu je i više Shakespeareovih likova, dodana je Flaubertova Ema, ali najviše je Eshilovih i Sofoklovih likova.⁸¹

⁷² Usp. V. DESNICA, „Slijepi aed“, *Zimsko ljetovanje. Pjesme. Ljestve Jakovljeve*, 215.

⁷³ „Umuje mudrac na suncu“, *Isto*, 253. Pripručana u prozi, pjesma je uključena u LXXII. poglavlje *Proljeća Ivana Galeba*. Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 337.

⁷⁴ Zapravo je u neku ruku rezimirao obje pjesme na kraju teksta *Poezija Vladana Desnice* (1956.), a zatim je sam sebe plagirao u *Sjećanju na Vladana Desnicu* (1967.): „To je ona vječnost u čijem se krilu mogu smiriti naše izmučene misli i osjećaj, a koju je u podnevnoj uvali na moru Vladan Desnica bio otkrio u ritmu iskonskih slika i pokreta, koje je on iza ondašnjih svojih šupljih očiju, kao slijepi Aed, vidovito naslućivao.“ V. RISMONDO, *Oblici i slova*, 213. Usp. i 135–136.

⁷⁵ Eshilov *Okovani Prometej* i Sofoklova *Antigona* standardne su stavke u školskom kurikulumu grčkoga jezika. Nismo istraživali nastavni program gimnazija koje je V. Desnica pohađao pa ne možemo tvrditi je li kao đak morao čitati i nešto iz djela trećega velikana, Euripida. S obzirom na dokazan interes i ljubav za dvojicu starijih, mogao za njim posegnuti kasnije. Međutim, nigdje u uspoređenim tekstovima nismo našli izričitu referenciju na Euripida, a nismo ni prepoznali neku prikrivenu. Tradicionalniji atenski suvremenici smatrali su Euripidovo stvaralaštvo nevrijednim, provokativnim, heretičkim, pa i kažnjivim, stoga se u građanskom školstvu nije smatrao prikladnim *ad usum delfinorum* kao Eshil i Sofoklo. Općenito se uzima, bar od sredine 20. stoljeća, da su njegova djela pristupačnija publici današnjega senzibiliteta nego li njihova. Zasad se čini da je Desnica dijelio tradicionalne rezerve prema Euripidu.

⁷⁶ Usp. podsjećanje na raniju predstavu Sofoklove *Antigone* na Splitskome ljetu u očekivanju izvedbe Sofoklova *Edipa kralja* na Peristilu 1955. godine i kritika te predstave u dva pisma: V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 302–307. Dio rasprave iz tih tekstova uključen je u razgovor I. Galeba sa znanцем glumcem u XLVI. poglavlju *Proljeća Ivana Galeba*. Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 215–219.

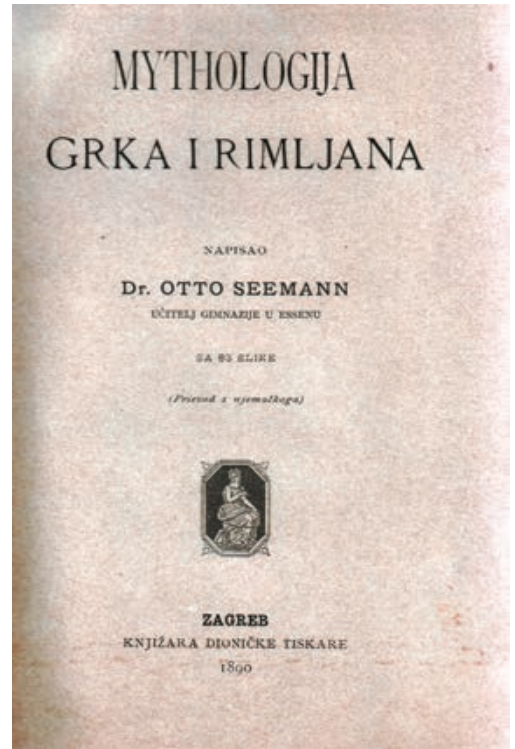
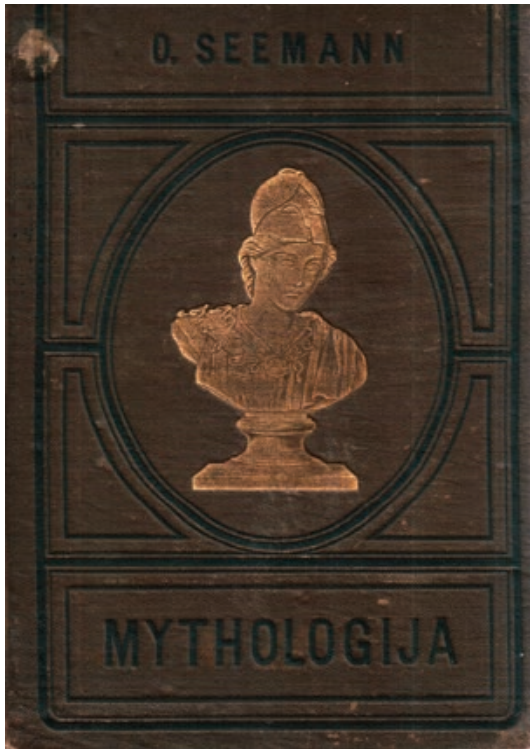
⁷⁷ Usp. ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 69–70 (Eshil), 91 (Eshil), 116–117 (Eshilov *Agamemnon* i Sofoklova *Antigona*), 300 (Sofoklovi *Antigona* i *Edip kralj*); ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 195 (Eshil).

⁷⁸ ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 302 (povodom Sofoklova *Edipa kralja*).

⁷⁹ Autori popisa iz 2006. godine registrirali su u Zagrebu samo talijanske prijevode: „Sofocle, Tragedie, Firenze 1872“ (U. DESNICA – D. MARINKOVIĆ, „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, 267); „Eschilo, Tragedie, Milano“ (*Isto*, 272). U skupnim stavkama „Grčki klasici / školske knjige“ i „Rimski klasici / školske knjige“ (*Isto*, 279) nesumnjivo se kriju i izvaci iz djela atenskih dramatičara koja su u klasičnom školskom programu uobičajena *ad usum delfinorum*. No, oni ne bi bili prikladni za potpun doživljaj književnoga djela u primjercima iz vlastite knjižnice o kakvome svjedoči Desnica povodom izvedbe Sofoklova *Edipa kralja* na Peristilu u Splitu 1955. godine: „Tko ne pamti one pokunjene povratke poslije predstave, s još jedamput potkrijepljenim uvjerenjem da uistinu velika djela dramske poezije ne bi trebalo prikazivati, da njihov goli tekst ne treba nikakve integracije ili nadopune, da su ona i bez prikazivanja u sebi potpuna i cjelokupna, sama sebi dovoljna, dokraja dorečena? Koliko smo puta, poslije pretrpljene predstave, u noćnoj tišini naše sobe, posegnuli za knjigom na polici, da između dviju sklopljenih stranica opet nađemo ona velika i kroz vjekove zračeca mjesta, koja smo na predstavi izgubili! V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 302.

⁸⁰ Usp. *Isto*, 116–118.

⁸¹ Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 247 i 252–253.

Sl. 3. Otto Seemann, *Mythologija Grka i Rimljana*, Zagreb 1890.

Brojne referencije na antičku civilizaciju, grčke i rimske privatne i javne starine, također se mogu naći u svim vrstama Desničinih tekstova.⁸² Čak i izostavimo li likove iz tebanskog i mikenskog ciklusa⁸³ i Prometeja,⁸⁴ mitologija još uvijek prevladava.⁸⁵ Bez sumnje najutjecajniji dio antičke baštine u umjetnosti svih kasnijih vremena, mitologija se transformira i regenerira čak i u recentnoj popularnoj kulturi. Vladan Desnica ju je još upoznao u tradicionalnom obliku. Vrlo rašireno pomagalo za tu vrstu znanja napisao je gimnazijski profesor u Essenu, dr. Otto Seemann. Ilustrirano je brojnim crtežima antičkih umjetnina

⁸² Npr., u diskurzivnoj prozi, ne uzimajući u obzir stručne grecizme kojima se koristio u raspravama o književnosti (posebno dramskoj) i u osvrtima na filozofske teze, kao ni referencije koje su zapravo načinili autori o čijim djelima raspravlja. Primjeri ispred razdjelnice || ili bez nje su iz prvoga, a iza nje iz drugoga sveska *Hotimičnog iskustva*. Možemo utvrditi da evocira gradski život (Zadar – stara i napredna rimska naseobina, 133; *Pietas Iulia* – Pula, 182 || gradski trg, *agorà*, 144 – naglasak i podcrtavanje iz izdanja, op. BKM), spomenike (još pomalo ukočen i nevješt osmijeh arhaičkih skulptura, 217; Memnonov stup, 285), mentalitet i obrede (špartanska odluka: ili – ili, 45 || hekatombe, 87), mitološku i povijesnu predaju (Romul i Rem, 46; Trojanski rat, 58 i 399; furije, 72; kolo muza, 114 i 121; Hekuba, 169; Odisej, 206; Dit/Pluton, 218; Talija, 218; Elektra, 252; Kasandra, 252; Scila i Haribda, 283; Pegaz, 369 || Protej, 72) te da razotkriva antički podsloj u Danteovih likova (kod Dantea je Odisej prometejski lik, a Farinata degli Uberti koriolanski, 206 i 213).

⁸³ Njih spominje zbog dramskih djela (dakako, i zbog ideja koje su promicali njihovi autori): Edip, Antigona, Jokasta, Kreont i Hemon. Vrlo jasno podrazumijeva Agamemnona i druge likove iz kuće Atrejevića kad u usta autoru pripovijesti o atanatiku stavlja upit „Gdje je (...) ta Orestija u kojoj je povratnik s ratišta našao kod kuće sve u najboljem redu...“. Usp. bilj. 81.

⁸⁴ Njea, doduše, najčešće spominje u Eshilovoj verziji iz drame *Okovani Prometej*, ali više zbog zamisli o ljudskoj egzistenciji koje uključuje mit o njemu negoli zbog zapleta drame.

⁸⁵ Osim likova evidentiranih u diskurzivnoj prozi (bilj. 82), od kojih se neki pojavljuju i u beletrističkoj, samo ilustracije radi abecednim redom: Danaide, Dijana, Dioskuri, Eskulap, furije, Ikar, Kairos, Kron, Mentor, Minotaur, Nioba, Orfej, Pan, Piram i Tizba, Prijap, Sizif, Tantal, Zeus.

koje prikazuju junake i heroje, uz navod gdje se koja čuva. Hrvatsko izdanje iz 1890. godine na popisu je Desničine knjižnice.⁸⁶

Dok se Desničini likovi kreću dalmatinskim prizorištima, nužno nailaze na tragove ranijih civilizacija. Zabilježene su i prapovijesne gradine, koje se u krajoliku ne mogu previdjeti. Gradina kod Smiljevaca spominje se u *Zimskome ljetovanju* više puta prije nego se izbjeglice iz napadnutoga Zadra upute onamo na izlet. Čitatelj može doznati da su na njoj nekoć logorovale VII. i XI. rimska legija i da joj je staro ime *Brebentium*. Zadarski se poluotok s nje vidi kao na dlanu, okolno se stanovništvo njome koristi kao pasištem i izvorom kamena za gradnju. Ostaci staroga naselja ne naziru se, a pastiri u XXII. poglavlju prepričavaju predaje o turskome vremenu kao o najdrevnijoj prošlosti Gradine.⁸⁷ Opis stanja vrijedio je pred sredinu 20. stoljeća praktički za sve gradine Ravnih kotara i Bukovice. Nešto je pak posuđeno od konkretnih lokaliteta. Okol gdje su boravile spomenute rimske legije nalazio se u Ivoševcima kod Kistanja, nad zapadnom obalom Krke, nasuprot gradini u Puljanima nad istočnom obalom. Staro ime Gradine očito je kreirano prema impresivnoj gradini Bribirska glavica kod Skradina, antičkoj Varvariji. Zadar se posve sigurno ne vidi ni s jedne od ovih gradina u dubljem zaleđu. Smiljevačka gradina u *Zimskome ljetovanju* je, dakle, fikcija. Ipak, sazdana je od mješavine autorovih znanja o prošlosti i uvida u sadašnjost kraja.

U epizodi talijanske vlasti nad Smiljevcima ušle su u roman referencije na rimske starije.⁸⁸ Spominju se i njihovi poznavaoi i istraživači, profesor Vitaliano Bogdani i kanonik Claccich, „zaslužni zadarski trudbenik na polju domaće historiografije“.⁸⁹ Za Bogdanija je Desnica izričito spomenuo da pripada onome „ljudskom materijalu“ koji je tražio u povijesnim djelima i dokumentima.⁹⁰ Nije teško u njemu prepoznati Vitaliana Brunellija, autora vrlo vrijedne, ali i talijanaški pristrane *Storia della città di Zara*.⁹¹ Claccicha se ne može tako sigurno identificirati. Može biti da se njegovim likom podrazumijeva više osoba.⁹² Desnica je očito pratio domaću povjesničarsku produkciju različitih razina i razlučivao što je u njoj pouzdano i može se upotrijebiti, a što ne valja uzimati ozbiljno.

Pjesmu o sadašnjem trenutku naslovio je *Kairos*, prema imenu grčkoga božanstva sretne prilike. Znameniti reljef Kairosa iz Trogira bio je objavio Mihovil Abramić skoro četvrt

⁸⁶ OTTO SEEMANN, *Mythologija Grka i Rimljana*, Zagreb 1890. Usp. U. DESNICA – D. MARINKOVIĆ, „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, 269.

⁸⁷ V. DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 125–128.

⁸⁸ Proteže se od XII. do XV. poglavlja. Spominju se gradnja akvedukata, stupanje legija, rimska stela, rimska vučica, *fascēs* i žara za pepeo pokojnika, o kojoj podrobno nešto kasnije.

⁸⁹ Bogdani sudjeluje u radnji i podrobno je opisan (ISTI, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 85–86 i 93–97), dok je Claccich spomenut jedanput, kao autor rukopisa o starinama iz kojega je Bogdani doznao za rimsku urnu u Smiljevcima (*Isto*, 93). Talijanski naslovi koje je Desnica dao njegovim djelima podrugljivi su.

⁹⁰ ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 123. Usp. i bilj. 20.

⁹¹ VITALIANO BRUNELLI, *Storia della città di Zara dai tempi più remoti sino al 1409 compilata sulle fonti e integrata da tre capitoli sugli usi e costumi*, Trieste 1974. Prvotisak je objavljen 1913. u Veneciji. Vitaliano Brunelli rođen je u Ankoni 1848. godine, a umro u Zadru 1922. Predavao je na gimnazijama u Splitu i Kopru, a najdulje u samome Zadru. Vodio je gimnazijsku knjižnicu i knjižnicu Paravia. Vrhunski obrazovan i kvalitetan istraživač, zbog žarkog zaratinskog domoljublja i potcjenjivanja „Slavena“ slabo je razumijevao i loše je obrađivao hrvatski dio zadarske i dalmatinske povijesti.

⁹² Prezime Klačić postoji, no oblik Claccich asocira talijanizirana hrvatska prezimena svećenika poput Paola Clementea Miošich-Cacicha (Makarska, 1784. – 1837.) i Luigija Cesarea Pavissicha (Makarska, 1823. – ?, 1905.). Svu trojicu povezuje zanimanje za djelo *De Regno Dalmatiae et Croatiae* Ivana Lučića, koje je Cacich bio počeo prevoditi na talijanski, a Pavissich preveo. Usp. Giovanni LUCIO, *Storia del regno di Dalmazia e di Croazia*, Trieste 1983. Prvotisak je objavljen u Trstu 1896.

stoljeća prije objavljivanja zbirka pjesama *Slijepac na žalu*.⁹³ Otada je među biserima antičke umjetnosti u Hrvatskoj.⁹⁴ Takav spomenik Desnici nije mogao promaći i vjerujemo da ga je nadahnuo za naslov, iako on pjeva o „času sadašnjem“ koji je daleko složeniji od Kairosovih nadležnosti.

Posljednje: Vladan Desnica je kao tridesetgodišnjak sastavio esej o Kistanjaninu Mirku Koroliji.⁹⁵ Vrednujući njegovo pjesništvo, ustvrdio je da se u životu i djelu književnika dalmatinskozagorskih korijena razvio sklop vezâ između zavičajne kulturne baštine koja uključuje vlastitu antiku, između njezinoga univerzalnijeg oblika na obližnjoj obali i klasične izobrazbe. Prema tome, upoznati se u zavičaju s izvornom antikom i poduprti to školovanjem, znači razviti s njome prisnu i istinitu vezu, izravno je zavoljeti s njezinom pravom biti, stopiti se s njezinim duhom i s njezinom suštinom.⁹⁶

Ovo je razmjerno dugačak uvod pod naslovom koji je najavljivao vrlo usku temu. Proemij je, međutim, bio neophodan da bi antički motivi u tanatičkom repertoaru Vladana Desnice dobili kontekst koji će potvrditi da ih je vrijedilo prepoznati i pokušati odrediti odakle potječu i kakvo im je mjesto u autorovu djelu.

Iz velikog niza svakovrsnih referencija na antiku odlučili smo, u skladu s temom *Desničinih susreta 2017. godine*, izdvojiti i prikazati nekoliko povezanih sa smrću. Odabrali smo primjere iz cijeloga raspona koji se u njegovim tekstovima proteže od pojedinih riječi do čitava koncepta zagrobnoga života i za ovu ih priliku nazvali darovima Harona, lađara mrtvih u grčkom podzemnom svijetu.

Riječi „athanatik“ nema u hrvatskim rječnicima stranih riječi, pa ni u najnovijoj monografiji o grecizmima u hrvatskome jeziku.⁹⁷ Desnica je svjesno upotrijebio generički tip

⁹³ Zbirka je objavljena 1956. Pjesma je otisnuta i u *Sabranim djelima*, gdje su u priručnom tumaču stranih i manje poznatih riječi i dijalektalizama objašnjene Kairosove božanske kompetencije, pa je čak i citiran Pozidipov epigram o Lizipovom reljefu boga u trku. Nije, međutim, spomenut trogirski reljef. Usp. V. DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pjesme. Ljestve Jakovljeve*, 228–229 i 338.

⁹⁴ Usp. Mihovil ABRAMIĆ, „Novi reljef božanstva Kairos“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 50/1928. – 1929., 1–12; Nenad CAMBI, „Kairos“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio društvenih znanosti*, sv. 20 (9), 1980. – 1981., 7–14; Nenad CAMBI, *Antika*, Zagreb 2002., 33–35.

⁹⁵ Kistanje, 1886. – Šibenik, 1934. Po obrazovanju pravnik, kao pisac uspješniji od M. Cara (usp. bilj. 25). Također pjesnik, pripovijedač, putopisac i književni prevoditelj, a povrh toga i dramatičar. Politički izrazito djelatan, ideolog, čelnik i aktivist Organizacije jugoslavenskih nacionalista. Usp. Šimun JURJIŠIĆ – Ankica ŠUNJIĆ, „Korolija, Mirko (Mirko Uroš)“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb 2009., 637–638.

⁹⁶ „A osim toga, on se je s Antikom upoznao neposredno na izvorima i u školi koja je nosila njezinu direktnu tradiciju, i zato je s njom u mnogo prisnijoj i istinitijoj vezi nego oni koji su je upoznali zavoljeli iz treće ruke, lišenu prave njezine biti, u ruskim i germanskim vizijama; koji su je, nepopravljivi, gledali kroz prizmu romantizma, i preuzeli samo njezine rekvizite i pokoju skroz formalnu oznaku, a ostali savršeno strani njenom duhu i njenoj suštini.“ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 33–34. Voljni smo smatrati da je Vladan Desnica to iskustvo umio prepoznati i opisati jer ga i sam dijeli. S. Korać ocijenio je esej o Mirku Koroliji kao programski. Ako je tako, Desničini program posve jasno uključuje antičku baštinu zavičaja. Usp. S. KORAĆ, „Tematski krugovi i stil romana ‘Proljeća Ivana Galeba’“, 377.

⁹⁷ Klaić registrira apelativ atanazija (besmrtnost, neumrlost) i vlastito ime Atanas/Atanazije. Usp. Bratoljub KLAJČIĆ, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zagreb 1968. Autori rječnika iz 1998. ne donose vlastita imena, ali osim atanazije tumače i atanatizam/atanizam (vjerovanje u besmrtnost duše) i atanatologiju (naučavanje o besmrtnosti duše). Usp. Šime ANIĆ – Nikola KLAJČIĆ – Želimir DOMOVIĆ, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1998. Anić i Goldstein ostavili su samo atanaziju, a Kovačić nema ni nju. Usp. Vladimir ANIĆ – Ivo GOLDSTEIN, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 2009.; Marko KOVAČIĆ, *Grecizmi u suvremenom hrvatskom jeziku*, Zagreb 2007. Grafija -th- za aspirirani dental *théta* izvorna je Desničina. Riječ inače kroatiziramo kao atanatik, u skladu s pravilom koje je prevladalo u književnoj štokavštini. Usp. Damir SALOPEK, *Transkripcija i adaptacija grčkih imena*, Zagreb 1986., 33–34, 160–164 i 187–189; M. KOVAČIĆ, *Grecizmi u suvremenom hrvatskom jeziku*, 27–28. Po primjerima iz rječnika koje smo naveli vidi se da je pravilo aktivno.

naziva za ljekovito sredstvo protiv neke tegobe.⁹⁸ To obrazlaže i Krezubi,⁹⁹ jedan od sugovornika Ivana Galeba, zamišljeni autor pripovijesti o pronalasku.¹⁰⁰ Klasični grčki jezik raspolaže riječima analognog sastava za besmrtnost i za darivanje besmrtnošću. Sastaje se od nijječnoga *a-*, tzv. *alfa privativum*, i od osnove koja se prepoznaje u imenici *thánatos* – smrt. Takvi su pridjevi „besmrtn“, *athánatos* i *athanásios*, glagol „činim besmrtnim“ *athanatízō* i imenica *athanasia* „besmrtnost“. Pridjev „smrtn“ i „smrtonosan“, *thanatikós*, potvrđen je u klasičnom grčkom jeziku,¹⁰¹ a zatim i kao internacionalizam. Pripada medicinskom i pravnom kontekstu. U pravnom je najčešće u izrazu „smrtna kazna“, *thanatiké díkē*. Nećemo se čuditi ustanovimo li da nekoliko lijepih primjera takve uporabe potječe iz Plutarhových životopisa.¹⁰² Pridjev *athanatikós* njegova je negacija,¹⁰³ a nije potvrđen ni u klasičnom, ni u bizantskom grečitetu. Desnica je supstantivirao oblik njegova muškog roda. Čini se da bi Vladana Desnicu iz perspektive hrvatskog jezičnog okruženja valjalo smatrati promicateljem, možda i tvorcem, te znalacki složene i vrlo uspješne posuđenice iz grčkoga jezika.¹⁰⁴

U pripovijesti o deprimantnom Bunarevcu poslužio se pak latinskom riječju *simulacrum* kojom se naziva sve slično (*similis*, *-e*) ljudskome liku, od kipova do prikaza u snu, osobito pokojničkih.¹⁰⁵ *Simulacrum* oponaša (*simulo* 1) čovjeka, ali u njemu nema ljudskosti, prazan je i strahotan.¹⁰⁶ Pojam je dvaput pao na um glavnome junaku Milošu, profesoru

⁹⁸ Poput antipiretik – protiv vrućice, antiemetik – protiv povraćanja, antihipnotik – protiv bolesne pospanosti, antispastik – protiv grčeva i sl.

⁹⁹ „Ali ako vas baš smetaju ti izrazi, možemo za novi lijek iznaći neko drugo ime. Na primjer »Athanatik«. To će biti podesno, jer se može načiniti i plural, za slučaj da se daljnjim istraživanjima iznađe čitav niz, red, familija takvih sredstava. »Grupa athanatiká«. To dobro zvuči... Dakle, iznađen je Athanatik.“ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 239–240. Gotovo identičan citat nalazimo i u V. DESNICA, *Pronalazak Athanatika*, 10.

¹⁰⁰ Usp. i čitavo XLIX. poglavlje. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 237–255.

¹⁰¹ J. KOSTIĆ – F. MAIKSNER – F. PETRAČIĆ, *Grčko-bèrvatski rječnik za škole*, s. v.; S. SENC, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, s. v. *thanásimos*, 2., *thanatikós*, 3. i poz. *thanatóeis*; H. G. LIDDELL – R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, s. v.

¹⁰² Doslovce u *Plut. Pericl.* 10, 6; *Cat. Min.* 44, 1 i *Gracch.* 24, 7, a s varijacijom *thanatiké gnómē* u *Cic.* 21, 3.

¹⁰³ U izdanjima *Proljeća Ivana Galeba* tumačenje ili izostaje (npr. u izdanjima iz 1977. i 1998.) ili nije ispravno: npr. „*athanatik* (a-*thanatos*) (grč.) – besmrtnost“. Usp. V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1990.), 348. Isto se tumačenje pojavljuje i u izdanjima *Pronalaska Athanatika* kao samostalnog djela. Usp. u priručnom rječniku u: ISTI, *Pronalazak Athanatika*, 95. Iako K. Nemeč ponavlja što ondje stoji, interpretacija koju dodaje jest ispravna. Usp. Krešimir NEMEC, „Pronalazak Athanatika – između utopije i distopije“, u: V. DESNICA, *Pronalazak Athanatika*, 86.

¹⁰⁴ Provjeravali smo i rabi li se riječ u živim europskim jezicima (osim u prijevodima Desničinih djela). Pronašli smo je u neslužbenoj mrežnoj komunikaciji na francuskom kao pridjev *athanatique* u pravnom kontekstu, na engleskom kao pridjev *athanatic* također u pravnom kontekstu, a kao improviziranu imenicu *athanatic* u privatnom mrežnom diskursu. Međutim, kao i za hrvatski, nismo je uspjeli pronaći u meritornim rječničkim pomagalicama tih jezika.

¹⁰⁵ Usp. Mirko DIVKOVIĆ – Franjo PETRAČIĆ – Mato VALJAVEC – Sebastijan ŽEPIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1881., s. v. „b) *† p r i l i k a, s j e n p o k o j n i k a, p r i l i k a n a s n u“. Zvjednicom su u ovom rječniku označene „pjesničke riječi“, a križićem one koje nisu bile klasične prema mjerilima koja su bila na snazi kad je rječnik tiskan. Križić je zapao i izraze kojima su se koristili npr. Plinije Mlađi, Tacit i Svetonije, velikani koji ne pripadaju ni zlatnom ni srebrnom razdoblju rimske književnosti. Usp. „Tumačenje znakova i kratica“, *Isto*, v. s. p. Rječnik iz 1881. bio je namijenjen školskoj djeci kao i izdanje iz 1961. (Milan ŽEPIĆ, *Latinsko-hrvatskosrpski rječnik*, Zagreb 1961.), ali je u izdanju iz 20. stoljeća natuknica *simulacrum* drastično skraćena, značenja su nanizana bez tumačenja i bez primjera, ne razumije se kako su se razvila. To je dobar primjer procesa koji je zahvatio gradivo čitava rječnika. U 20. stoljeću manje ga je i nije uređeno da bi pružalo stvarno znanje (tj. s razumijevanjem). Već se sredinom 20. stoljeća dobrano zagazilo putem koji je smrtonosan za humanističke znanosti, a vodi današnjemu učenju obrazaca koji omogućuju vještine, a ne znanje. Znanje, naime, podrazumijeva razumijevanje.

¹⁰⁶ Usp. Charlton T. LEWIS – Charles SHORT, *A Latin Dictionary*, Oxford 1975., s. v.: „I. *a likeness, image, form, representation, semblance* (class.; syn.: *imago, effigies, signum*). **I. Lit.**, of images formed by art, reflected in a mirror, or seen in a dream; of apparitions, visions, etc. (the latter mostly **poet.** and in post-Aug. prose). (:.) **B.** *An image, form, shade, phantom* seen in a mirror, in a dream, etc.; analogous to the Gr. *εἰδωλον* ... **II.** In partic., with the predominant idea of mere imitation (opp. to that which is original or real), *a shadow, semblance, appearance*, etc. (...)“

klasičnih jezika, dok je gledao svoju ženu u mrtvačkoj postelji. Suprugu više nije ljubio, pa mu je iz podsvijesti navrla riječ potaknuta istodobno gnušanjem, nečistom savješću i olakšanjem, donoseći mu izliku i opravdanje. Hvata se za nju i opetuje ju kako bi sebe uvjerio da je slobodan poći drugoj ženi – jer prva je postala *simulacrum*.¹⁰⁷ Pisac očito poznaje sve nijanse pojma kojim eksplicitno iskazuje, upravo dijagnostičira, tijekom Miloševih osjećaja, a zatim i misli. Ranije je spomenuo da njegov junak predaje latinski pa čitatelj zbog toga mora podrazumijevati da je Miloš *simulacrum* asociirao kao znalac, jer je s njegova gledišta po nečemu konvenirao situaciji. Pitanje je samo hoće li znati dovoljno da bi osjetio što je to i povezoao što *simulacrum* znači liku, a što njime tvori pisac.

Horacije je svoju pjesničku oporuku i imaginarni epitaf započeo u najboljem rimskom duhu, samouvjerenim i ponositim riječima o spomeniku koji je podigao, a trajniji je od mjedi. To su njegove pjesme, zbog kojih ne samo što neće posve umrijeti, već će mu slava rasti i obnavljati se dok bude Rima.¹⁰⁸ Pjesma je izvor sentencija¹⁰⁹ i školsko štivo sve do danas. Desnica je svoju pjesmu naslovio riječima *Non omnis*, nepotpunim početkom šestoga Horacijeva stiha.¹¹⁰ U njegovome „Ne sav...“ ne spominju se književno djelo, ponos, slava ni neumrla domovina. Taj se pjesnik pita hoće li ikoje njegovo ćućenje trajati poslije smrti. Jedino što očekuje su nijeme klice i blijedi odraz u gluhoj praznini... Uz pretpostavku da je čitatelj u naslovu prepoznao Horacijeve riječi, da zna što je on bio napisao i da je asociirao njegovu viziju pjesnikova prežitka prije uranjanja u Desničinu, njihov će golemi kontrast iznimno pojačati poetski učinak Desničine.

Veza između riječi o smrti i stvari uspostavlja se na nadgrobnim spomenicima. Kamene su nadgrobni spomenici tipična stavka u baštini iz antičkog doba. Brojni su stajali na nekropolama uz ceste pred gradskim vratima. Izlaze na svjetlo dana i bez arheoloških istraživanja, zemljoradnjom ili gradnjom, a vide se i uzidani u građevine na mjestu nekadašnjih grčkih i rimskih naselja. Takva je situacija i u Hrvatskoj, osobito u dva grada gdje je Desnica duže živio, u Zadru i Splitu. Spomenici su, naravno, dostupni i u muzejskim zbirkama. U pjesmi „Madrigal“ krije se nadgrobni spomenik s epitafom kakav je smišljen u antici, postao je općim mjestom i proširio se u pogansko rimsko doba, a ostao je u uporabi i kroz stoljeća kršćanstva sve do danas. Pokojnik se obraća prolazniku – putniku, u Desničinoj verziji u stihovima 21–26 i 39–41:

¹⁰⁷ Usp. V. DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 321–322.

¹⁰⁸ Horacije, uz Vergilija i Ovidija suvremenik i svjedok preobrazbe rimske republike u carstvo. Sva su trojica vrhunskih pjesnika svojim djelima sudjelovala u promicanju Augustove vladavine. Usp. *Horat. Carm.* III, 30, 1–9. U prijevodu BKM: „Podigao sam spomenik trajniji od mjedi, / viši od kraljevskih piramida, / koji neće moći razoriti jetkava kiša, / niti siloviti vjetar ili slijed / bezbrojnih godina i vrijeme što teče. / Neću umrijeti sav i mnogi će dio mene / izbjeći Libitinu. Rast će mi slava, uvijek / nova, dok se god bude pontifik / uspinjao na Kapitolij uz šutljivu djevu. (...)“

¹⁰⁹ Prvi stih, „Exegi monumentum aere perennius“, upravo se zlorabi, a početak šestoga, „Non omnis moriar“, donekle je zaštićen sumornijim sadržajem. Usp. Z. DOROGHY, *Blago latinskog jezika*, 111 i 235.

¹¹⁰ U 2. svesku *Sabranih djela* (V. DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pjesme. Ljestve Jakovljeve*, 254) nema nikakve naznake da je naslov dio neke sintaktičke cjeline. Očekivale bi se točkice iza *omnis*. U priloženom „Tumaču stranih i manje poznatih riječi i dijalektalizama“ (*Isto*, 335–342) dodan je predikat *moriar*, cjelina je prevedena i ugrubo protumačena, Horacije je identificiran imenom, bez ikakva biografskog podatka. Nema u struci obvezatne odrednice citata naslovom djela, brojem knjige, pjesme i stiha, a opširnjoj informaciji o kontekstu u takvom pomagalu ne bi ni bilo mjesto.

(...) Ja se sjetih
 neke rimske grobne ploče
 gdje putniku mrtvi piše:
 »Pamti, prolazniče! I ti
 ovakav ćeš nekad biti,
 al' ja takav – nikad više!«
 (...)
 »Nekad i ja takav bijah,
 i ti ćeš ovakav biti,
 al ja [*sic!*] takav – nikad više!«¹¹¹

U prvoj se kitici najprije spominje buduće stanje putnika-namjernika, na kraju druge najprije nekadašnje pokojnikovo stanje, a na oba mjesta poanta je da iz toga stanja nema povratka. Minimalistički oblik takva klasičnog epitafa glasi: FVI QVOD ES / ERIS QVOD SVM, tj. „Bio sam što si, / bit ćeš što sam“.¹¹² Epitaf je toliko čest da se, do eventualne referencije u autorovoj ostavštini na konkretan spomenik, ovo mora smatrati pozivom na *topos* antičkoga postanka. S druge strane, prizor rimske grobne ploče, što god na njoj bilo, najvjerojatnije doista dolazi iz sjećanja na antičku baštinu pjesnikova zavičaja.¹¹³

Od svih ostataka koji svjedoče o drevnom kultu mrtvih, a mogli bi se vidjeti u okolici Zadra, najveću je ulogu dobila kamena žara u *Zimskom ljetovanju*.¹¹⁴ Kružne i četvrtaste urne i sarkofazi, kameni recipijenti u kojima su nekoć počivali ostatci antičkih pokojnika, na cijelom se Sredozemlju mogu naći u funkciji gospodarstva kasnijih vjekova, kao kame-nice za ulje, korita na pojilima i dr. Sam je Desnica mnogo puta svjedočio da se u *Zimskom ljetovanju* držao zadarske urbane i okolne ruralne stvarnosti.¹¹⁵ Žaru je uveo u radnju rukopisom zadarskoga istraživača koji je stručnim terminom *urna cineraria* zabilježio da se nalazi u Smiljevcima, kod kuća Pozder. U naravi je zatim zadarski poznavatelj starina¹¹⁶ i talijanski federale nalaze u Smiljevcima, u dvoru Ićana Brnosa, sadašnjega vlasnika nekoć Pozderove kuće, „u samom uglu, pod murvačem“. Tu u nju „sipaju prasetu“, istom onom Migudu koji će tragedijom dokrajčiti zimsko ljetovanje zadarskih izbjeglica. Ićan i majka uznemireni su – potječe li žara s obližnje gradine, kako rekoše pridošlice, mogli bi ih op-

¹¹¹ *Isto*, 221–222.

¹¹² Ili obrnutim redoslijedom *Eris quod sum. Fui quod es*. Postoje verzije u množini, s više riječi: *Quod sumus, hoc eritis. Fuimus quandoque, quod estis*. Inverznim slijedom: *Quod fuimus, estis; quod sumus, eritis*. itd. Usp. Z. DOROGHY, *Blago latinskog jezika*, 499.

¹¹³ Pjesnik je takav epitaf mogao vidjeti i izvan zavičaja i na spomenicima iz kasnijih razdoblja. Ipak, budući da se poziva na svoje sjećanje i na rimsko doba, vrlo bismo to rado potkrijepili primjerom epitafa koji je nađen na području današnje Republike Hrvatske ili nekadašnjih rimskih pokrajina Panonije, Dalmacije i istarskoga dijela Desete italske regije – naravno, bez pretenzija da smo naišli baš na spomenik iz pjesme. U pretraživanju mrežnih natpisnih baza pomogli su doc. dr. Jelena Marohnić i doc. dr. Dino Demicheli. Usprkos uvjerenju da takav epitaf postoji na našim antičkim spomenicima (koje dijelimo), geografski su najbliže potvrde zasada našli samo u susjedstvu, po jednu u provinciji Meziji (EDCS-10000578), Šestoj regiji Italije (EDCS-23200545) i u venetskom dijelu Desete italske regije (EDCS-01500354). Zahvaljujem im na pomoći.

¹¹⁴ Pripovijest o žari započinje u XIV. poglavlju, a završava na kraju XV. Usp. V. DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 93–104.

¹¹⁵ *Isti*, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 137, 139 i 143–146.

¹¹⁶ V. tekst uz bilj. 89–92.

tužiti da su je odande otuđili. Stoga se jedno za drugim zaklinju da je urna ondje bila i za dvojice prethodnih vlasnika kuće, što je njima sinonim duboke prošlosti („otkad je svijeta i vijeka“).

Do ovdje je povijest urne posve u skladu s čestim kurikulum antičkih grobnih spomenika oko Sredozemlja: ne samo što se stoljećima koriste u razne praktične svrhe, nego zbog toga vlada stalna napetost između korisnika i istraživača, da ne spominjemo pripadnike razmjerno nove službe za zaštitu spomenika. Epizoda s urnom ipak nije u romanu samo zato što odražava opću regionalnu stvarnost, već i njezino posebno, kratko izobličjenje. Zbivala se dok su Smiljevci bili pod talijanskom vlašću. Urna je od inventara seoskog dvorišta prerasla u bitan dio fašističkog spomenika koji je oblikovan kao rimska stela. Kad je pak talijanska vlast propala, spomenik je prepušten propadanju, a urna vraćena na raspolaganje Migudu.¹¹⁷

Talijanske su vlasti antičku baštinu prisvojenih područja smatrale dokazom rimstva, a time i talijanstva. Bile su sklone njome podupirati svoje pretenzije na prekojadranske teritorije. Desnica je svoje okupacijske likove naveo da u nerazumijevanju domaće situacije izaberu posve nedostojnog Smiljevčanina za paradigmu heroja, a onda još i da mu sačine spomenik od krmkova pojila. Iz toga sijeva oštrica britke mediteranske poruge. No skloni smo vidjeti još jednu razinu, izvan ratnoga konteksta.

Kamenom posudom u kojoj su u nekoć bili brižno pohranjeni ostatci pokojnika Ićanovi se koriste bez ikakva obzira prema njezinoj prvoj funkciji. To jest svojstveno mediteranskom okruženju. No, povrh toga, na kraju *Zimskog ljetovanja* pokazuje se da je „pod murvačem“ nešto što pisac naziva „gromilom“, oba puta pod navodnicima.¹¹⁸ Upotrijebio je domaći naziv za kružnu gomilu kamena koja je često vidljivi ostatak drevnoga grobnog humka. To je pak mjesto gdje je stajala kamenica, po Ićanovu i majčinu svjedočanstvu oduvijek, pa je lako moguće da je i pripadala grobu. „Gromila“ je naznaka da kuća Ićanova, prije toga Pozderova, prije toga popa Adama, leži na tisućljećima prošlosti toga kraja. Njezini vlasnici imaju u vlastitome dvorištu nečiji grob. Kamenicu su *in situ* upotrijebili za pojilo svojega prasca, a gromila je – ujedno – i mjesto za vlasnikovo večernje mokrenje... S urbane strane ove pripovijesti stoje osoba koja je identificirala i pribilježila urnu, osoba koja je pažljivo pročitala rukopis i zapamtila podatak te skupina osoba koja je pošla na izlet na gradinu, „rimski Brebentij“, s kojim je urna povezana. Cijela epizoda s kamenicom ima značajan udio u suprotstavljanju grada i sela kao i u podcrtavanju bijednih životnih uvjeta i neukosti seljana.

Pripovijest *Posjeta*¹¹⁹ nadahnutu je, prema vlastitim autorovim riječima, promatranjem „jednog starog, oronulog, seniliziranog intelektualca“.¹²⁰ Nekoć umna i po tome ugledna osoba, starac na pragu smrti ne pokazuje više nikakve duševne sposobnosti. Promatrač neko vrijeme dvoji je li ih zaista izgubio ili ih ne može pokazati jer ga sprečava tijelo: nepo-

¹¹⁷ „– ... I tad – završio je Ićan priču – uzmem ja opet onu kamenicu i postavim je na staro mjesto, tamo pred Miguda, gdje i sad stoji, i gdje je stajala otkad je svijeta i vijeka, (...)“ Usp. V. DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 104.

¹¹⁸ Isto, 173–174.

¹¹⁹ ISTI, *Fratar sa zelenom bradom*, 18–32. Usp. i ISTI, *O lupine na suncu. Pravda i druge pripovijetke*, Varaždin 2005., 11–24.; ISTI, *Pripovijetke* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. III), Zagreb 1974., 5–17.

¹²⁰ ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 139.

kretan je, nemoćan, gluhi, komunicira neartikuliranim zvukovima, a glas mu se „utanjio, postao jedva čujan i piskutljivo mu je cvilio u grlu kao strujica zraka u Memnosovu kipu“.¹²¹

Slikar Ivan u *Posjeti* ima pred sobom nesretnika kojega je poznavao samo po čuvenju, no Ivan Galeb u *Proljećima* opisuje autopsiju istoga bijednog stanja prisno poznatih:

Izlaze mi pred oči agonije bliskih osoba. Još kuca, i dosta punano, arterija pod koljenom. Mišić srca još se besmisleno steže i rasteže, po snazi navike. U pluća i iz pluća još struji tračak zraka, mehanički i bestrasno, kao u Memnosov kip. (...) ¹²²

Obojici promatrača povremeno se čini da su nazreli neki znak konvencionalnog razuma u dvojice patnika preko čijih likova pisac u dvije različite proze istom asocijacijom priziva istu čudovišnu kombinaciju, neživu tvar koja se sama od sebe glasa. U bolje opremljenim uspoređenim izdanjima¹²³ priređivači su nastojali protumačiti egipatski dio ove referencije. Približno su naveli gdje se nalaze dva golemi kipa faraona Amenofisa (Amenhotepa) III. i kad su podignuta, koji se od njih, zašto i kada glasao i kad je prestao.¹²⁴ Grčki su dio zanemarili, izuzevši trud da bar kao alternativan navedu jedini ispravan oblik Memnonova imena.¹²⁵ Spomenuli su da su Grci kipovima nadjenuli ime junaka iz Trojanskog rata, no nisu iznijeli ništa o Memnonovoj sudbini. Težište Desničine referencije je, naravno, u njoj. Pripovijest o Memnonu sazdana je od nemirenja sa smrću, od nastojanja da joj smrtnik izmakne i od čudovišnih ishoda toga nastojanja. Za početak, Memnon je sin božice Zore i lijepoga smrtnika Titona. Božica se toliko zaljubila da je od Zeusa izmolila besmrtnost za svojega dragana, ali je zaboravila moliti i vječnu mladost. Rezultat: Titon je ostario i podlegao svim staračkim tegobama, a nije mogao umrijeti. U takvu je stanju dotuzio Zori te je naposljetku pretvoren u cvrčka. Sin toga nejednakog para, etiopski kralj Memnon, došao je u pomoć Trojancima. Iznimno je lijep, mudar, smjieran prema starijima, savršen vojvoda

¹²¹ ISTI, *Fratar sa zelenom bradom*, 20.

¹²² Vrijedi pogledati cijeli odlomak. Naime, ono što se u tom tijelu događa netom prije smrti i u svemiru nakon preminuća uvelike podsjeća na pjesmu *Non omnis*, kojom smo se bavili zbog Horacija. Usp. ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 328–329.

¹²³ ISTI, *Izbor pripovijedaka*, 37 i ISTI, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 273 (bilješka *sub calce*); ISTI, *Olupine na suncu*, 13 (bilješka na margini).

¹²⁴ Točnije, preuzeli su, bez citata, jedno mišljenje o tome. Najstarije osobno svjedočenje o zvukovnom fenomenu sačuvano je iz pera geografa i povjesničara Strabona, koji je u Egiptu boravio 20. pr. Kr. (*Strab.* XVII, 46), pa odatle pretpostavka – koju su prenijeli – da su Memnonovo ime s faraonskim kipovima povezali tek aleksandrijski Grci. Međutim, kompleks Amenhotepova grobnog hrama pred čijim su ulazom stajala dva golemi kipa faraona na prije-stolju nalazio se u tebanskoj nekropoli od njegove vladavine u 14. st. pr. Kr. Grci su u nilskoj delti nastanjeni od 8. ili 7. st. pr. Kr. Odisej spominje Memnona (*Odyss.* XI, 522), a u oba homerska spjeva egipatska je Teba pojam sjajnog i bogatog grada (*Il.* IX, 381 – 384; *Odyss.* IV, 126 – 127). Memnonova je sudbina opisana u kikličkim epovima koji se datiraju između 8. i 5. st. pr. Kr. Među njima se zaseban spjev, *Etiopida*, bavio upravo onim dijelom Trojanskog rata nakon Hektorova pogreba (tj. završetka *Ilijade*) u kojemu je Memnon sudjelovao i poginuo. Što je ondje pisalo, saznaje se, doduše, preko kasnih prepjeva i preradbi, ali posve sigurno nije trebalo čekati helenističko vrijeme da bi se u Grčkoj znalo za goleme kipove u Egiptu, a njihovo glasanje nije tek posljedica oštećenja u potresu 27. pr. Kr. No to ovdje ne možemo detaljnije elaborirati.

¹²⁵ U grčkome izvorniku bilježi se samo jedan oblik Memnonova imena, nom. *Mémnōn*, gen. *Mémnonos*. Latinizirani je oblik u skladu s time: n. *Memnon*, g. *Memnonis*. Sigmatski nominativni oblik ne postoji. Jedina je moguća kroatizacija Memnon. Lektor je vlastan ispraviti oblik „Memnos“, jer to nije stvar stila i jezika, već – ne pokažu li izvorni rukopisi što drugo – autorova zablude. Dobro bi se uklopila u gore spomenute nedaće s prilagodbom aloglotskih izraza (usp. bilj. 10). Tipična je za osobe koje znaju da su imenice muškoga roda s nominativom na *-os* česte u grčkom, baš kao i ekvivalentne na *-us* u latinskome. Stoga će muško ime ili imenicu koja označava mušku osobu, a nisu sigurni kako zapravo glasi, pokušati oblikovati prema toj paradigmi.

i borac. Među bogovima se znalo da mu je suđeno poginuti pa je Zora bila spremna zbrinuti sinovo tijelo, a ishodila mu je trajnu čudesnu počast na grobu.¹²⁶ Prema najoptimističnijem završetku mita, uspjela je i da joj sin u podzemnom svijetu obitava među blaženim pokojnicima. Znatno je mračniji ishod da postoji njegov kip koji se svake zore glasa kad se majka ukaže na obzoru, a Zora na to plače.¹²⁷ To se pak može razumjeti kao da je neki dio Memnona živ zatočen u kamenu ili kao da Memnon s onoga svijeta komunicira s ovim.¹²⁸ Mitski udes grčkih junaka, sina Memnona i oca Titona zajedno, odgoneta zašto se Vladan Desnica poziva na egipatski kip kad opisuje stvarne zarobljenike propalih tijela.

Homerski lik koji je uspješno svladao sve prepreke, zašao u podzemni svijet i sretno se vratio, zatro neprijatelje i iznova zadobio obitelj i kraljevstvo – Odisej/Uliks – postaje u pripovijesti *Delta* sinonimom za potencijalnog pokojnika čiji je mogući prežetak za obitelj i udovicu veći problem nego što bi bila sigurna smrt.¹²⁹ Prema *Odiseji*, u podzemnom je svijetu imao priliku susresti samo sjene ljudskih bića. Vergilije¹³⁰ je prema slavnome predlošku otprovio po proročanstvo u podzemni svijet i glavnoga junaka *Eneide*, ali je preda nj doveo strašnoga lađara mrtvih Harona i agresivne sjene pokojnih čudovišta.

U svim vrstama Desničine proze ističu se stalnim pojavljivanjem i nestandardnim oblikom imenica „šimera“ i pridjev „šimerični“.¹³¹ Upotrebljava ih naoko samo s danas uobičajenim značenjem (nerealne) zamisli koja zaokuplja duh i progoni čovjeka sve do granice ludila.¹³² Imenica i pridjev doista nikada nisu otisnuti s velikim početnim slovom. Najčešće ih rabi u *Proljećima Ivana Galeba*, u ozračju neprekidnoga promišljanja o smrti.¹³³ Poznavatelj antičkih starina asociirat će u tom kontekstu i biće iz grčke mitologije, pogubno

¹²⁶ Kanonska je verzija da je sama odnijela tijelo s bojišta ili da je poslala druge svoje sinove, bogove vjetra, da ga odnesu. Zatim mu je priredn normalan pogreb, tj. sa svim je počastima spaljen na lomači. O Memnonovu grobu i o pticama koje mu ondje vječno priređuju bojne igre v. Jelena MAROHNIC, „Diomedove ptice“, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 103/2010., 49–51.

¹²⁷ Srž je oba mita etiolška: Titonovo je ime za grčke uši bilo onomatopeja cvrčkovog glasanja, a Zorine su suze rosa.

¹²⁸ Na takvo shvaćanje u kontekstu Desničina opusa upućuje on sam, pozivajući se na Memnonov stup/kip i u kritici izvedbe Vojnovičeva *Sutona*: „Već je u tradicijama izvedaba Trilogije da se od Saba – koji je jedan gosparski »rebambit« i ništa više – prvi neka astralna sablast, potpuno dehumanizirana pojava pepeljastog lica čiji tračak glasa poput glasa iz Memnosova stupa dopire kao s nekog drugog svijeta.“ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 285.

¹²⁹ ISTI, *Fratar sa zelenom bradom*, 298. Pripovijest je kao LVI. poglavlje uključena u *Proljeća Ivana Galeba* pa se i tamo može čitati citirano mjesto: „Familija je iščekivala sa zebnjom. Jer tužno je to imati negdje u svijetu neizvjesnog mrtvaca. Neki osjećaj nesigurnosti, neko vječito čekanje na Uliksov povratak, koje svojom stalnom, iscrpljujućom napetošću počinje sličiti na strahovanje od tog povratka; a to strahovanje opet rađa nejasno osjećanje krivnje.“ ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1977.), 266–267. Usp. i ISTI, „Delta“, u: Branimir DONAT – Igor ZIDIĆ, *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva*, Zagreb 1975., 307–312.

¹³⁰ Usp. bilj. 69.

¹³¹ U standardnom obliku zapravo samo jedanput – „himerična, beciljna i intenzivna sanjarenja“. V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 15.

¹³² Priručni rječnici usporednih izdanja ponekad ih ignoriraju ili ostaju samo pri tome tumačenju. Usp. npr. „šimera (*himera*) (grč.) – neostvariva zamisao, fantazija“ (ISTI, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, 257) i „šimera, himera (grč.) – ovdje: nestvarna zamisao, mašta, tlapnja, priviđenje“ (*Isto*, 329). U priručni rječnik toga izdanja riječ nije uključena. Usp. Bratoljub KLAJČ, „Rječnik“, u: *Isto*, 367–374.

¹³³ Ukupno deset puta. Ivan Galeb kazuje o smiješku na licima patnika (V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* [1975.], 16), o salonu oslikanoga stropa u jedovoj kući (*Isto*, 34), o sveopćoj akciji protiv smrti („Kakav će biti i u čemu će se sastojati taj napor, iz kakvih će tamnih dubina našeg bića šiknuti ta nova šimera, iz kakvog će mraka našeg staničja pokuljati ta stihija i u kakvoj će se novoj opsjeni ona ovaplotiti, to ne može da se sagleda. Ali životnost te šimere ležat će u mračnim snagama našeg najprisnijeg bića, njena realnost u realnosti čovjekove strasne patnje, u vrelini njegove samoobmane, u neumitnosti njegove propete težnje prema životu. Ona će crspiti svoje sokove i svoju istinitost odatle što će, kao i sve druge, ranije čovjekove šimere, kao i sva čovjekova božanstva, biti sazdana od krvi i mesa, od bunila i od stradanja onih koji je u sebi nose i koji joj služe.“ *Isto*, 74), o vjerovanjima (*Isto*, 82), o otuđivanju vlasti od naroda („Čovjek nosi u sebi nekakve svoje ideje, zanose, težnje, stremljenja, šimere. Ali kad se ideje 'ovaploće', kad se šimere 'konkretiziraju', kad se težnje i stremljenja 'odjelotvore', tad započinje jad.“ *Isto*, 235) i o bijegu iz shematiziranog življenja (*Isto*, 269).

Sl. 4. Himeru iz Arezza, bronca, lijevanje à cire perdue (5. – 4. st. pr. Kr., etruščanska umjetnost), Firenze, Museo archeologico nazionale

čudovište Himeru. Unuka Geje i Tartara, kći diva Tifona i zmije Ehidne, harala je stadi- ma i rigala vatru uništavajući okoliš, tako da je Argolidi prijetila glad. Usmrtio ju je junak Belerofont te kao opasna sjena živi u podzemnom svijetu među sjenama drugih čudovišta. Kompozitna neman (kombinacija koze, lava i zmije) najpoznatija je u obliku koji su joj dali etruščanski brončari. Oštećeni kip nađen je 1553. godine kod Arezza u ne baš posve jasnim okolnostima, a prvi ga je restaurirao Benvenuto Cellini za Cosima I. Medicija.¹³⁴ Danas je jedan od bisera arheološkog muzeja u Firenzi. U odlomku iz XIX. poglavlja *Proljeća Ivana Galeba* šimerom postaje sama zamisao o borbi protiv smrti, utjelovljuje se i opisana je nizom riječi koje pristaju bićima (šiknuti, staniče, pokuljati, propet, sokovi, sazdan od krvi i mesa)¹³⁵ i upravo prizivaju Himeru.¹³⁶

Vergilijev opis podzemnoga svijeta u *Eneidi* iznimno je utjecajan u umjetnosti, dijelom i preko Dantea, kojemu je bio nadahnućem. Eneju vodi proročica Sibila, koja ga, uostalom, sprečava da se mačem baci na sjene Himere i drugih pokojnih, ali vrlo živahnih čudovišta koja na nj pište i sikću vatru:

Mnogo čudovište ovdje i neman se nakazna krije,
dvolike skile uz vrata i pleme kentaursko divlje,
storuki tu je Brijarej i siktava lernejska Hidra,
ognjena tu je Himeru i Harpije još i Gorgone,

¹³⁴ Usp. Benvenuto CELLINI, *Moj život*, Zagreb 2002., 434–435.

¹³⁵ *Isto*.

¹³⁶ U skladu s time, u opremi uspoređenih izdanja *Proljeća Ivana Galeba* pojavljuju se i potpunija i uz Desničin tekst funkcionalna tumačenja, koja uključuju mitološki dio objašnjenja. Usp. npr. neautorizirani priručni rječnik u V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1990.), 369 i Dubravko JELČIĆ, „Rječnik“, u: Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1977.), 348.

tu je i ona strahota što imaše do tri života.
 Ustrašen gleda Eneja i ruka mu mača se laća,
 te bi čudovište svako savladao željezom lako,
 i da provodilja mudra ne reče da to su tek sjene,
 slike bestjlesnih bića, u kojima neima žića,
 on bi pojurio tamo i sjekao utvare samo.¹³⁷

Nemani su predstraža. Probivši se kroz nju, tek nekoliko stihova dalje, Eneja će doći do neugodnog starca Harona koji prevozi duše pokojnika preko rijeke Aheronta:

Evo i Harona groznog, vozara i vodi čuvara,
halja mu gnusna je tralja, i sijeda ga obrasla brada,
čupava, kuštrava, gusta; a očima vatrenim gleda,
plašt mu se prljavi klati što u čvor ga sapeo sprijeda.
Motkom otiskuje lađu i plovidbom upravlja njenom,
 duše preminulih vozi u čunu od rđe crvenom,
 star je, no bogu su sile i u starost krepke i čile.¹³⁸

Sl. 5. Paul Gustave Doré, *Harón*, drvorez (1857.)

¹³⁷ *Verg. Aen.* VI, 280–294 = Publije VERGILIJE MARON, *Eneida* (prev. i koment. Bratoljub Klaić), Zagreb 1970., 149. Usp. stariju verziju prijevoda T. Maretića, *Verg. Aen.* VI, 285–294 = *Djela P. Vergila Marona*, Zagreb 1932., 241–242.

¹³⁸ *Verg. Aen.* VI, 298–304 = VERGILIJE, *Eneida*, 149–150; u Maretićevoj verziji *Verg. Aen.* 298–304 = *Djela Publija Vergila Marona*, 241.

Glasovitu zloslutnu pojavu s motkom prikazivali su brojni likovni umjetnici ilustrirajući treće pjevanje Danteove *Božanske komedije*, gdje se Haron ukazuje na rijeci Aherontu pred Danteom i Vergilijem.¹³⁹ U *Eneidi* se Vergilije bio usredotočio na Haronovu pojavu, dok je Danteu bilo važnije što Haron govori i čini. Često reproducirana grafika Gustavea Doréa (Sl. 5.) više odgovara stihovima starijeg pjesnika. Mirko Rački ilustrirao je *Božansku komediju* i u više je navrata slikao prizore s Haronom¹⁴⁰ izravno nadahnute Danteovim *Paklom*.

Sl. 6. Mirko Rački, *Prijelaz preko Aheronta*, ulje na platnu (1910.), Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Sl. 7. Mirko Rački, *S onu stranu Aheronta*, tuš i akvarel na papiru (1907.), Galerija umjetnina, Split

¹³⁹ Dante, *Inferno* III, 82–84; 97–99; 109–111. Usp. Dante ALIGHIERI, *Božanstvena komedija*, Zagreb 1976., 24.

¹⁴⁰ Najčešće se reproducira ulje na platnu *Grad Dis* (1906.), koje se čuva u Modernoj galeriji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Osim prijelaza preko Aheronta, Rački je prikazao lađara i pjesnike i na drugoj podzemnoj rijeci, Stigi (ulje na platnu, 1914., Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb). Na obje je slike varirao Haronovu ikonografiju.

Haron se pojavljuje pri početku *Zimskog ljetovanja* kao posljednji prizor koji će obitelj Doner ponijeti u pamćenju na izlasku iz bombardiranog Zadra. S Haronovom je pojavom Desnica povezoao lik svećenika koji kukom nastoji iz mora izvući kolica s poginulim djetetom:

(...) mala gomilica gledala je s obale kako mršav slabunjav popić, nesumnjivo iz Italije (to se vidjelo po šeširu ravna oboda, s vrpčicama koje poput paučine spajaju glavu s obodom), stojeći u lađici, kao Karon, lovi po moru nekakvom kukom leševe žrtava iz pogođenog parobrodića koji je prevozio iz grada u predgrađe Brodaricu. Malo po strani, bljed i potpuno odsutan, stajao je geometar Škurinić. Donerovi saznadoše od posmatrača da mu je žena s nejakim djetetom poginula u parobrodiću. (...) Sad je popić lovkaio kukom krov djetinjih kolica koji se bjelasao na dnu.¹⁴¹

Stradanje ovoga djeteta i Haronov lik uz njega i poginulu majku – s kojom je gospođa Doner dijelila roditeljska iskustva – najavljuju smrt vlastitoga djeteta Donerovih, nesreću kojom će se zimsko ljetovanje dokončati. Imamo riječ Vladana Desnice da je tijekom bombardiranja Zadra osobno svjedočio strahotama koje je zatim točno opisao u *Zimskom ljetovanju*.¹⁴² Stoga smijemo pretpostaviti čak i to da tumačenje popića Haronom nije umjetnikov naknadni izbor, već duboko proživljena asocijacija.

Najizričitija je referencija na antičke tanatičke koncepte u XIX. poglavlju *Proljeća Ivana Galeba*, prvome od samo dva koja započinju motom u romanu od ukupno sedamdeset tri poglavlja. Dok je drugi moto uglavnom popraćen razjašnjenjem,¹⁴³ nijedan se priređivač nije potrudio atribuirati pet starogrčkih riječi na početku XIX. poglavlja, *Τυφλάς ἐν αὐτοῖς ἐλπιδας κατώκισα*. Što dalje, to su netočnije otisnute.¹⁴⁴ U jednome su izdanju naprosto zamijenjene prijevodom „Slijepi sam nade u njima zakopao“.¹⁴⁵ On se bio pojavio kao neautorizirana bilješka *sub calce* uz citat izvornika u izdanju u nizu *Pet stoljeća hrvatske književnosti*.¹⁴⁶ Kasniji su ga priređivači nekritički preuzeli.¹⁴⁷

Prijevod, međutim, niti je točan niti funkcionalan u Desničinu kontekstu. Možda autor i nije uz sam grčki citat naveo odakle je, ali je Ivan Galeb u XIX. poglavlju najprije počeo promišljati o prometejstvu i Prometeju, pod navodnicima je među iluzijama čovjekovim spomenuo „slijepi nade što mu napučuju srce“ i izričito je naveo da je noću u bolnici „prečitavao“ Eshilova *Okovanog Prometeja*. Poglavlje završava citatom od pet redaka:

¹⁴¹ V. DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, Zagreb 1968., 57.

¹⁴² ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga*, 139.

¹⁴³ Drugo je poglavlje XLVI. Moto je referencija na mjesto gdje je umro Lav Nikolajevič Tolstoj. Opširno objašnjenje za nju v. u: ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1977.), 200. Uz neznatne varijacije u pravopisu i interpunkciji preuzeto je i u: ISTI, *Odabrana djela*, 198 i ISTI, *Igre proljeća i smrti*, 230. U nekim izdanjima može izgledati kao da i XXIV. poglavlje ima moto. Usp. bilj. 60.

¹⁴⁴ Bile su potpuno točno otisnute u izdanjima: ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 73 i ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1990.), 73. Prve greške pojavile su se u: ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1977.) – u posljednjoj riječi slovo kapa dvaput je zamijenjeno slovom hi. Greške su drastično pojačane u izdanju ISTI, *Igre proljeća i smrti*, 93. Preuzeta je pogreška iz izdanja iz 1977. godine (69), omega u posljednjoj riječi izgubilo je potpisano jota, *spiritus lenis* je na početnim vokalima triju riječi zamijenjen oštrim naglaskom, jota sa zavinutim naglaskom u trećoj riječi pretvoreno je u tau, omikron ispred njega je ispalo.

¹⁴⁵ ISTI, *Odabrana djela*, 75.

¹⁴⁶ ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1977.), 69.

¹⁴⁷ ISTI, *Odabrana djela*, 75 – gdje stoji umjesto izvornika – i ISTI, *Igre proljeća i smrti*, 93 – gdje je opet bilješka *sub calce* uz tragično krivo otisnut izvornik.

*Da nisi možda još i dalje drznuo?
Smrtniku uskratih da sagleda svoj kraj.
A kakav li mu lijek za to nađe ti?
Njegovu grud napučih slijepim nadama.
O, blagodat si silnu dao čovjeku!...*¹⁴⁸

Citat je u svim izdanjima identičan, uključujući uvlake i tip slova, ali ga nijedan priređivač nije popratio nikakvom napomenom. Predzadnji redak i parafraza Ivana Galeba koju smo gore citirali uvelike se poklapaju. U stvari, završni citat, sadržaj i moto XIX. poglavlja najuže su povezani. Citat je, dakako, iz Eshilova *Okovanog Prometeja*.¹⁴⁹ Dio je dijaloga između zborovođe, koji ispituje zašto je Prometej tako okrutno kažnjen, i glavnoga junaka, koji mu odgovara. Četvrti je redak Prometejeva replika,¹⁵⁰ a ujedno i moto XIX. poglavlja – koji je, dakle, preveden na kraju istoga poglavlja na čijem početku stoji u izvorniku. Jedno je s drugim trebalo povezati. Dok to nije učinjeno, čitatelji uspoređenih izdanja zapravo ne mogu valjano percipirati XIX. poglavlje *Proljeća Ivana Galeba*, pogotovo ne uz pogrešan prijevod mota koji ne odgovara ni izvornom Eshilovu smislu, ni variranom Desničinu.¹⁵¹ Teško je razumjeti kako su ove unutarne veze uspjele promaknuti priređivačima,¹⁵² osobito jer je Vladan Desnica perom Ivana Galeba najavio citat kao „najvišu pjesničku (a i ljudsku) riječ koja je ikad rečena“. Na Prometejeve riječi iz ovoga dijaloga i na sadržaj ovoga mota vraća se još dvaput.¹⁵³

Prije tiskanja *Proljeća Ivana Galeba* prijevod Eshilovih drama na hrvatski jezik objavili su Koloman Rac u Zagrebu, u nakladi Matice hrvatske,¹⁵⁴ a na srpski Miloš N. Đurić u Beogradu, u nakladi Srpske književne zadruge.¹⁵⁵ Prijevod u *Proljećima Ivana Galeba* bit-

¹⁴⁸ ISTI, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 77.

¹⁴⁹ *Aesch. Prom. desm.* 247–251 broje li se stihovi kontinuirano, odn. *Aesch. Prom. desm.* II, 55–59 broje li se u svakome činu od početka.

¹⁵⁰ *Aesch. Prom. desm.* 250, odnosno II, 58.

¹⁵¹ Netko je prevodio *ad hoc*, ne znajući i ne pitajući što zapravo prevodi i nesvjestan da je blizu vrlo konkretan kontekst, čak i stvaran prijevod. Grčki je znao toliko da je ispravno preveo objekt s atributom („slijepe nađe“) i da je ispravno prepoznao prilošku oznaku mjesta, ali ga je upravo to navelo da za predikat loše izabere glagol („zakopati“, a kod Desnice „napučiti“) i u prijevodu i u parafrazi.

¹⁵² Iznimka je Stanko Korać, koji je savršeno odredio važnost ovoga poglavlja i citata iz Eshilova *Okovanog Prometeja* u opusu Vladana Desnice i povezoao takav književnikov izbor s njegovom klasičnom izobrazbom. Smatrao je, čak štoviše, da je tim jednim primjerom dovoljno za svoj Predgovor predstavio sve elemente antičke kulture u djelima Vladana Desnice. Ipak, ni on nije izričito povezoao moto na grčkome s citiranim stihovima. Usp. S. KORAĆ, „Predgovor“, 28–31.

¹⁵³ Usp. V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (1975.), 70 i 276–277.

¹⁵⁴ „Zborovođa Da nisi možda dublje kud zabrazdio?
Prometej Smrtniku ne dah da unaprijed vidi smrt.
Zborovođa A kakav li mu nađe lijek za bolju tu?
Prometej U njemu nadu slijepu ti udomih ja.
Zborovođa Blagodat silnu na dar dade čovjeku.“

ESHIL, „Okovani Prometej“, *Eshilove tragedije*, Zagreb 1918., 111.

¹⁵⁵ „Kolovođa Da nisi negde još i dalje pošao?
Prometej Ne pustih žitku svom da ljudi vide kraj.
Kolovođa A kakva leka tome jadu iznađe?
Prometej Naselih duše njihne slijepim nadama.
Kolovođa Obdario si ljude darom velikim.

ESHIL, „Vezani Prometej“, *Eshil i Sofokle. Odabrane tragedije*, Beograd 1926, 15.

no se razlikuje od oba. Ne možemo nagađati je li odnekud preuzet kakav jest ili je dijelom prilagođen za *Proljeća Ivana Galeba* – pa možda čak i načinjen za njih – i prema kakvom predlošku. Nešto bi svjetla u to mogli unijeti talijanski prijevodi Eshila iz zagrebačkog dijela obiteljske knjižnice,¹⁵⁶ a pogotovo inventar knjižnice u Islamu Grčkom – kad bude dostupna. U međuvremenu valja reći nešto o stvarnom značenju izvornika i usporediti rješenja u prijevodima.

Mit o Prometejevim zaslugama za čovječanstvo – kojemu je, uostalom, bio tvorcem – doživio je tijekom tisućljeća mnoštvo reinterpretacija u različitim civilizacijskim kontekstima pa se tako i ovi stihovi različito shvaćaju. Valja se vratiti u Atenu u 5. st. pr. Kr. da bi se najprije dokučilo što su iz Eshilovih stihova razumijevali njegovi suvremenici. Za čovjeka, pozemljara, smrt je neupitna i neizbježna. Samo su rijetki povlašteni da ih besmrtnici uzdignu među sebe ili da dospiju na Otoke blaženih. Pokojnikova sjena traje besvjesna u vrlo neveselom podzemnom svijetu (ako je tijelo propisno predano zemlji). Ključan dio dijaloga koji prethodi replici sa „slijepim nadama“ Prometejeva je prethodna replika gdje je infinitiv glagola *prodérkomai* koji znači „vidjeti unaprijed“. Njegov je direktni objekt u akuzativu imenica *móros*. Ona najprije znači sudbinu, a tek zatim i smrt (kao dio sudbine). Treba se sjetiti likova iz homerske tradicije i iz velikih atenskih drama obdarenih proročkim darom. Među njima su i Eshilovi junaci, sam Prometej i trojanska kraljevna Kasandra. Sofoklo je više puta izvodio na scenu nepogrešiva proroka Tiresiju. Proricateљи su na teškim mukama jer je sudbina nepromjenljiva. Oni ne mogu spriječiti zlo koje dolazi, iako ga točno poznaju i mogu ga iskazati. Oni koji su tražili savjet oglašuju se, a proroka čak i pogrđuju. Jad onoga koji zna, a nemoćan je, po zborovođinim je riječima bolja/jad/bolest (*nósos*) koju valja liječiti, pa on pita Prometeja kakav je lijek (*fármakon*) našao za nju – a ne za samu smrt. Užas koji je doživjela Kasandra i koji očekuje Edipa, Jokastu i Kreonta nije konačan početak u smrti, već ono što im se događa prije. Eshilova je misao da je Prometej smrtnicima poklonio veliku korist kad im je oduzeo sposobnost da unaprijed vide svoju sudbinu, dakle i životni tijek do smrti, ne samo nju. „Slijepa nada“ koje je Prometej nastanio (nipošto pokopao!) u smrtnicima, da bi u njima trajno živjele, lijek su protiv uvida u cijeli životni put. Pogani se prije širenja soterioloških kultova ne nadaju izbjeći smrt, već živjeti i umrijeti dostojno i sretno. Sljepoća sprečava da unaprijed saznaš da toga neće biti.

Želi li prevoditelj kako-tako odraziti izvorne značajke antičkoga dramskog teksta (pjesništvo, izmjena dugih i kratkih, naglašanih i nenaglašanih slogova u propisanom broju stopa – to jest, stih i metar), u pravilu mora odabrati što će od smisla koji je bio bjelodan

Durić je dotjerivao prijevod pa se već u sljedećemu izdanju, 1948. godine, drama više ne zove *Vežani Prometej*, već *Okovani Prometej*. Tako je i u svim kasnijim izdanjima. Usp. Zlatko ŠEŠELJ, *Prijevod klasične grčke i rimske književnosti u knjigama 1800 – 1980*, Zagreb 1991., br. 223, 271, 315, 329, 379, 421, 455, 463, 490, 564, 587, 627. Usporedili smo i četvrti reprint posljednjeg izdanja koje Šešelj spominje pa se vide i promjene u prijevodu:

HOROVOĐA Da nisi nekud još i dalje pošao?

PROMETEJ Ne pustih da unapred ljudi vide smrt.

HOROVOĐA A kakv lek im za tu bolest iznade?

PROMETEJ Naselih duše njine slepim nadama.

HOROVOĐA Obdario si ljude darom velikim.

ESHIL, „Okovani Prometej“, *Eshil – Sofokle – Euripid. Grčke tragedije*, Sarajevo 1988., 41–42.

¹⁵⁶ V. bilj. 79.

Eshilovim suvremenici prenijeti vrlo malim brojem riječi. Zbog toga je u Racovom i Đurićevom prijevodu veza između lijeka i vidovitosti izbljedjela, a današnjem će se čitatelju, nakon stoljeća kršćanstva, svakako činiti da gleda vezu lijek – smrt. Prijevod koji je Vladan Desnica citirao u tekstu ne izaziva takvu zabludu. To bi svakako trebalo značiti da je bio potpuno svjestan značenja u izvorniku. Dvije Prometejeve replike parafrazirao je obrnutim slijedom pod navodnicima u XX. poglavlju s „čovjekom“ kao subjektom koji ne želi vidjeti kraj svojega bitka. Na „slijepu nade“ vratio se elaborirajući u LV. poglavlju nesposobnost Ivana Galeba da stvarno pojmi vlastitu smrtnost.¹⁵⁷ To je njegova specifična nadogradnja eshilovskom smislu „slijepih nada“.

* * *

Nastojanje čovjeka da se nosi sa sviješću o vlastitoj prolaznosti velika je i stalna tema Desničina stvaralaštva, to je poznato i prema tome je odabrana tema za *Desničine susrete* 2017. godine. Ovaj prikaz dokazuje da se snažno oslanjao na tanatičke motive iz antičke baštine, na Haronove darove, bilo kao nadahnuće ili kao na sredstvo iskazivanja. Njihov je značenjski kapacitet golem, a on je bez sumnje očekivao će ga čitatelji prepoznati. Zato je Haronove darove i utkao u svoja djela. Stoga, da bi se njih razumijevalo, valja poznavati i Haronove darove. Nadamo se da smo tome pripomogli.

*Izdanja izvora i literatura*¹⁵⁸

Mihovil ABRAMIĆ, „Novi reljef božanstva Kairos“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 50/1928. – 1929., 1–12.

Aeschylus septem quae supersunt tragoediae (ur. Gilbert Murray), Oxford: Clarendon Press 1955.²

Šime ANIĆ – Nikola KLAIĆ – Želimir DOMOVIĆ, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 1998.

Vladimir ANIĆ – Ivo GOLDSTEIN, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb 2009.

Aristotel, O pesničkoj umjetnosti, S originala preveo i objašnjenja u registru imena dodao D-r Miloš N. Đurić, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije 1966.

Aristotel, O pjesničkom umijeću, Prijevod i objašnjenja Zdeslav Dukat, Zagreb: August Cesarec 1983.

Aristotel, O duši, preveo Milivoj Sironić; *Nagovor na filozofiju*, preveo Darko Novaković. Predgovor i redakcija Branko Bošnjak, Zagreb: Naprijed 1987.

Αριστοτέλους Περι ἑρμηνείας – Aristotel, O tumačenju, Priredio i preveo Josip Talanga [Biblioteka L&G Knj. XXV], Zagreb: L&G 1989.

Ivanka BEŠEVIĆ, „Između muzike i literature. Razgovor s književnikom Vladanom Desnicom“, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 80–82.

¹⁵⁷ V. bilj. 153.

¹⁵⁸ Izdanja i prijevodi djela starih pisaca na ovom su popisu navedena u punom obliku, prema ustaljenim pravilima njihova navođenja, dok su u bilješcima radi preglednosti i ujednačenosti odlukom urednika primijenjena pravila citiranja uobičajena za radove objavljene u ovoj zborničkoj seriji (nap. ur.).

- Vitaliano BRUNELLI, *Storia della città di Zara dai tempi più remoti sino al 1409 compilata sulle fonti e integrata da tre capitoli sugli usi e costumi*, Trieste 1974.
- Nenad CAMBI, *Antika*, Zagreb 2002.
- Nenad CAMBI, „Kairos“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio društvenih znanosti*, sv. 20 (9), 1980. – 1981., 7–14.
- Marko CAR, *Glasoviti muževi staroga vijeka*, Po Rolinu priredio M(arko) C(ar). Sa 10 slika. Tisak i naklada knjižare Lavoslava Hartmana (Kugli i Deutsch): Zagreb s. a.
- Benvenuto CELLINI, *Moj život* (prev. Tin Ujević, redakt. Snježana Husić), Zagreb 2002.
- Dante Alighieri, Božanstvena komedija*, prev. Mihovil Kombol i Mate Maras [Dante Alighieri, Djela sv. II, prir. Frano Čale i Mate Zorić], Zagreb: Sveučilišna naklada Liber i Nakladni zavod Matice hrvatske 1976.
- Uroš DESNICA – Dušan MARINKOVIĆ, „Popis kućne biblioteke Vladana Desnice“, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 251–279.
- Vladan DESNICA, „Delta“, u: Branimir DONAT – Igor ZIDIĆ, *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva*, Zagreb 1975., 307–312.
- Vladan DESNICA, *Eseji, kritike, pogledi* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. IV), Zagreb 1975.
- Vladan DESNICA, *Fratar sa zelenom bradom*, Zagreb 1959.
- Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2005.
- Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006.
- Vladan DESNICA, *Igre proljeća i smrti* (prir. Tonko Maroević), Zagreb 2008.
- Vladan DESNICA, *Izbor pripovijedaka* (prir. Dubravko Jelčić), Zagreb 1966.
- Vladan DESNICA, *Odabrana djela*, (prir. Krešimir Nemeč), Vinkovci 1998.
- Vladan DESNICA, *Olupine na suncu. Pravda i druge pripovijetke* (prir. Renata Perković), Varaždin 2005.
- Vladan DESNICA, *Pravda i druge pripovijetke* (prir. Ivo Zalar), Zagreb 1997.
- Vladan DESNICA, *Pripovijetke* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. III), Zagreb 1974.
- Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti. Pronalazak Athanatika (Nedovršeni roman)* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. II), Zagreb 1975.
- Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti* (prir. Vlatko Pavletić), Zagreb 1977.
- Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti* (prir. Stanko Korać), Zagreb 1990.
- Vladan DESNICA, *Pronalazak Athanatika*, Zagreb 2006.
- Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pjesme. Ljestve Jakovljeve* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. I), Zagreb 1974.
- Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti* (prir. Vlatko Pavletić), Zagreb 1968.
- Mirko DIVKOVIĆ – Franjo PETRAČIĆ – Mato VALJAVEC – Sebastijan ŽEPIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1881.
- Zvonimir DOROGHY, *Blago latinskog jezika*, Zagreb 1966.
- „Okovani Prometej“, *Eshilove tragedije*, preveo Koloman Rac, Zagreb: MH 1918., 97–145.
- „Vezani Prometej“, *Eshil i Sofokle, Odabrane tragedije*, Sa grčkog preveo Miloš Đurić, Predgovor Veselin Čajkanović [Srpska književna zadruka Kolo XXIX br. 195], Beograd: Štamparija „Ujedinjenje“ A. D. V. Puljević 1926, 3–40.
- Eshil, Okovani Prometej*, Preveo Bratoljub Klaić, Zagreb: Dramska biblioteka „Scena“ 1965.

- „Okovani Prometej“, *Eshil – Sofokle – Euripid, Grčke tragedije*, preveo Miloš N. Đurić, Sarajevo: Veselin Masleša 1988⁴, 29–77.
- „Okovani Prometej“, *Eshil, Sofoklo, Euripid, Sabrane grčke tragedije*, Preveli Koloman Rac i Nikola Majnarić, Predgovore napisali Veljko Topalović i Branislav Brkić, Beograd: Vrhunci civilizacije 1989², 13–27.
- „Okovani Prometej“, *Grčke tragedije I: Eshil i Sofoklo*, Preveli Koloman Rac i Nikola Majnarić, Ljubljana, Zagreb: Založba Mladinska knjiga 1990, 41–75.
- Eshil, Okovani Prometej*, Preveo Bratoljub Klaić [Hrvatska kazališna knjižnica, 2. kolo br. 1], Zagreb: Grech 1994.
- Eshil, Okovani Prometej*, Prijevod Koloman Rac, Zdeslav Dukat, Predgovor Zdeslav Dukat [Lektira dostupna svima 5. kolo, knj. 40], Zagreb: SysPrint 1998.
- Dubravko JELČIĆ, „Rječnik“, u: Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti* (prir. Vlatko Pavletić), Zagreb 1977., 331–349.
- Zlatan JUKIĆ, „Puno ... puno sunca ... Razgovor s umjetnikom Vladanom Desnicom“, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 89–91.
- Šimun JURIŠIĆ – Ankica ŠUNJIĆ, „Korolija, Mirko (Mirko Uroš)“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb 2009., 637–638.
- Martin KAMINSKI, „Car, Marko“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb 1989., 577–578.
- Bratoljub KLAJČIĆ, „Rječnik“, u: Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti* (prir. Vlatko Pavletić), Zagreb 1968., 367–374.
- Bratoljub KLAJČIĆ, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica* (prir. Željko Klaić), Zagreb 1968.
- Stanko KORAC, „Predgovor“, u: Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pjesme. Ljestve Jakovljeve* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. I), Zagreb 1974., 7–33.
- Stanko KORAC, „Tematski krugovi i stil romana ‘Proljeća Ivana Galeba’“, u: Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti* (prir. Stanko Korac), Zagreb 1990., 375–403.
- Josip KOSTIĆ – Franjo MAIKSNER – Franjo PETRAČIĆ, *Gerčko-hèrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1875.
- Marko KOVAČIĆ, *Grecizmi u suvremenom hrvatskom jeziku*, Zagreb 2007.
- Charlton T. LEWIS – Charles SHORT, *A Latin Dictionary*, Oxford 1975.
- Henry George LIDDELL – Robert SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1968.
- Giovanni LUCIO, *Storia del regno di Dalmazia e di Croazia*, Trieste 1983.
- Dušan MARINKOVIĆ, „Abecedarij autora“, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 305–317.
- Dušan MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice“, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 217–250.
- Dušan MARINKOVIĆ, „Desničin pojmovnik“, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 319–398.
- Tonko MAROEVIĆ, „Osunčane strane, sjenovite strune. Pogled na književno djelo Vladana Desnice“, u: Vladan DESNICA, *Igre proljeća i smrti*, Zagreb 2008., 5–23.
- Jelena MAROHNJIĆ, „Diomedove ptice“, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 103/2010., 41–61.
- Krešimir NEMEC, „Pronalazak Athanatika – između utopije i distopije“, u: Vladan DESNICA, *Pronalazak Athanatika*, Zagreb 2006., 81–94.

- Kornelije Nepot, O istaknutim vojskovođama stranih naroda*, Preveo i priredio Josip Miklić [Grčki i rimski klasici 3], Zagreb: MH 1999.
- Grozdana OLUJIĆ-LEŠIĆ, „Pesnik tuge i nade. Razgovor s Vladanom Desnicom“, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 52–54.
- Vlatko PAVLETIĆ, nenaslovljeni predgovor, u: Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje. Pripovijesti*, Zagreb 1968., 7–32.
- Vlatko PAVLETIĆ, „Svako djelo vrijedi tačno onoliko koliko poetskog sadrži u sebi“, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 58–74.
- Plutarh, Usporedni životopisi I – III*, Prijevod i bilješke Zdeslav Dukat, Zagreb: August Cesarec 1988.
- Vladimir RISONDO, *Oblici i slova* (ur. Branko Bavčević), Split 1979.
- Damir SALOPEK, *Transkripcija i adaptacija grčkih imena*, Zagreb 1986.
- Otto SEEMANN, *Mythologija Grka i Rimljana*, Zagreb 1890.
- Stjepan SENC, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1910.
- Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva*, Preveo, uvod i bilješke napisao prof. Stjepan Hosu, Zagreb: „IBI“ poduzeće za izdavanje, prodaju i distribuciju knjiga 1956.
- Zlatko ŠEŠELJ, *Prijevod klasične grčke i rimske književnosti u knjigama 1800 – 1980*, Zagreb 1991.
- Djela Publija Vergila Marona*, preveo i protumačio dr. Tomo Maretić [Znanstvena djela za opću naobrazbu knj. X], Zagreb: JAZU 1932.
- Publije Vergilije Maron, Eneida*, preveo i komentirao Bratoljub Klaić, pogovor prof. dr. Veljko Goran, Zagreb: MH, Zora 1970.
- Milan ŽEPIĆ, *Latinsko-hrvatskosrpski rječnik*, Zagreb 1961.

PRILOG

Latinske riječi, izrazi i izreke u diskurzivnoj prozi Vladana Desnice¹⁵⁹

1. *a priori* II, 146
2. *aberatio ictus* II, 196
3. *ad hoc* II, 115
4. *ad hominem* I, 386
5. *ad usum Delphini*, I, 258
6. *ad vocem* II, 192
7. *advocatus diaboli* I, 347; DP, 319 s. v.¹⁶⁰
8. *altera natura* I, 189, 190; DP, 320 s. v.
9. *ambitus* I, 147; DP, 320 s. v.
10. *America capta* I, 408
11. *amicus* Vjekoslav [sc. Kaleb, op. BKM],
sed magis amica itd. [sc. *veritas*, op. BKM]
I, 395
12. *amor vitae* I, 32; DP, 320 s. v.
13. *ars longa, vita brevis* II, 71 (*sub calce* tuđe
objašnjenje u bilješci)
14. *aut – aut* I, 117
15. *Ave, Caesar!* II, 204
16. *credo quia absurdum* I, 206
17. *culpa in eligendo* I, 374
18. *de quibusdam aliis* I, 349
19. *deus ex machina* I, 258; DP, 326 s. v.
20. *distantia loci* I, 132
21. *ergo* I, 176
22. *ex abundantia* I, 211
23. *forma mentis* I, 202, 348; DP, 336 s. v. re-
gistrirana je samo druga referencija
24. *formaliter* I, 129; DP, 336 s. v.
25. *Habent sua sidera libelli!* I, 133 (u autor-
skoj bilješci *sub calce*)
26. *ibis-redibis* II, 185
27. *ignoramus* I, 125; II, 197
28. *Ignoramus et ignorabimus!* I, 384
29. *in actu* II, 17, 188
30. *in articulo mortis* II, 145
31. *in medias res* I, 129
32. *in nuce* II, 61 (*sub calce* tuđe objašnjenje
u bilješci)
33. *in patrimonio* II, 124, 222
34. *in pectore* II, 18, 79, 96
35. *in peius* I, 189
36. *incredibile dictu!* I, 43
37. *limes* I, 180; DP, 353 s. v.
38. *loca credibilia* I, 129; DP, 353 s. v.
39. *memento* II, 87
40. *mutatis mutandis* II, 125, 131
41. *numerus clausus* I, 114, 121; DP, 360 s. v.
42. *per antonomasiam* I, 94 (u autorskoj bi-
lješci *sub calce*)
43. *per definitionem* II, 195
44. *prima natura* I, 189
45. *prius* I, 36, 72; II, 168
46. *pro bono pacis* I, 190
47. *rem tene, verba sequentur*, I, 94
48. *scilicet* I, 131, 175; II, 187, 205; DP, 381
s. v.
49. *sub specie aeternitatis* I, 388; usp. i I, 389
i II, 203
50. *Tenebrae factae sunt* I, 89
51. *verba sequentur* I, 79
52. *via facti* II, 245
53. *vis comica* I, 167; II, 60; DP, 395 s. v. re-
gistrirana je samo prva referencija, iako
je uz drugu i cijela eksplikativna bilješka
sub calce

¹⁵⁹ Prema izdanju V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva* (dalje: I) i ISTI, *Hotimično iskustvo. Knjiga druga* (dalje: II). Tip slova u ovome popisu ne odgovara tipu slova u tom izdanju. Usp. bilj. 49.

¹⁶⁰ Izrazi s oznakom DP uvršteni su u D. MARINKOVIĆ, „Desničin pojmovnik“. Usp. bilj. 57.

CHARON'S GOODS: CLASSICAL MOTIFS IN VLADAN DESNICA'S THANATIC REPERTOIRE

Vladan Desnica's work abounds with various references to classical antiquity and ancient heritage. Upon identifying and cataloguing these references, it becomes clear that Desnica's interpretation of a particular motif can only be fully grasped by viewing the totality of references to it in his short stories, poems or non-fiction (Homer). Desnica's interest in classical antiquity dates back to his childhood, to his family's circle of friends as well as his education. Among the former, Marko Car played an especially important role, having edited a book about notable figures of classical antiquity, aimed at young readers. At school, in turn, Vladan Desnica acquired a substantial knowledge of Latin and Greek grammar, which he used in his fiction and non-fiction alike. In accordance with the classicist curriculum, this is where his first impressions of Homer, *Aeschylus*, Sophocles, Virgil and others were formed. He demonstrates a command of loanwords originating in Latin and Greek, as well as words, idiomatic expressions and sayings in those two languages. He repeatedly alludes to ancient civilizations, culture and art, particularly Greek literature and mythology. He makes specific mentions of local and international ancient monuments. Such an apparatus requires great care and responsibility on the part of the editor and publisher. References to the antiquity have a wide variety of functions and meanings in his fiction and non-fiction, and are treated accordingly. In some ways, this obfuscates the extent to which Desnica intersperses his works with them. Ancient motifs appear in Desnica's meditations on life and death, too, ranging from the etymology of individual words (*athanatic*), their meanings (*simulacrum*), in addition to mentions of funerary monuments of stone (urn, epitaph), the fearsome dwellers of the underworld (Charon, the Chimera), the epic hero's quest in the underworld and the death of the tragic hero (Odysseus, Aeneas, Agamemnon, Antigone, Oedipus), the combination of a monument and epic tradition (Memnon), as well as the philosophical deliberations on the relationship between life and death (the words of Prometheus in Aeschylus's play). The character of Charon, the ferryman of the dead, inspired by the one from Virgil's *Aeneid* and Dante's *Inferno*, is considered the most interesting. It is for this reason that we refer to classical elements in Vladan Desnica's thanatic repertoire as Charon's goods. They play a fundamental part in his views and writings on the meaning of life and its cessation.

Key words: Vladan Desnica, classical high school, classical antiquity, Homer, Aeschylus, Sophocles, Prometheus, Plutarch